

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Nicol Janočková,
Ján Kačala, Anna Marićová,
Sibyla Mislovičová, Jozef Mlaček,
Slavomír Ondrejovič, Mária
Pisárčíková, Matej Považaj,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

KAČALA, Ján: Spomienka (nielen) na PhDr. Štefana Peciara, CSc. (1912 – 1989)	257
ROLLEROVÁ, Anna: Fándlyho prí- spevok k šíreniu ľudovej zdravoty (Pri príležitosti 220. výročia vydania diela <i>Pilní domajši a poľní hospo- dár</i>)	267
POVAŽAJ, Matej: <i>Rázsochy</i>	276

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre- dovekej slovenčiny s výkladom ná- zvov obcí a miest (35)	280
--	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

MARIĆOVÁ, Anna: <i>Zemiaky</i> a ich spracovanie v staropazovskej kuchyni	290
--	-----

ROZLIČNOSTI

<i>Stornovací poplatok – stornopoplatok.</i> M. P o v a ž a j	296
Používanie príslovky <i>profesorsky</i> . I. V a n č o v á	298

SPRÁVY A POSUDKY

Posledná rozlúčka s profesorom Vin- centom Blanárom. J. K a č a l a	300
Čerstvý sedemdesiatnik Juraj Dolník a človečenské univerzum konstituo- vané jazykom. M. Š i m k o v á	302
Cenný zborník venovaný dielu Samue- la Cambela. J. K a č a l a	305
V mene priateľských slovensko-ma- ďarských vzťahov. L. M a n d e l í - k o v á	311

SPYTOVALI STE SA

Odkalisko. M. Považaj 316

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

Hýčkajúca sada? K. Kálmánová . 318

Pomlčka a spojovník. K. Kálmánová 318

O kultúre písomnej komunikácie. K. Kálmánová 319

Meruôsmý. S. Duchková 320

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 46, 2012, č. 5 (12. 12. 2012). Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2012

Cena 1,20 €

*Spomienka (nielen) na PhDr. Štefana Peciara, CSc.
(1912 – 1989)*

JÁN KAČALA

V polovici októbra 2012 sme si pripomenuli okrúhlych sto rokov od narodenia PhDr. Štefana P e c i a r a , CSc., popredného slovenského jazykovedca a organizátora jazykovedného života v druhej polovici 20. storočia, patriaceho do zakladateľskej generácie profesionálnych slovenských jazykovedcov. Jeho medailón je prístupný v našej publikácii *Profily slovenských jazykovedcov 20. storočia*, ktorá vyšla roku 2011, heslo o ňom je spracované v *Encyklopédii jazykovedy* z roku 1993, preto v našom príspevku nebudeme uvádzať sústavné životopisné údaje ani všeobecne známe skutočnosti z jeho tvorby, ale sa sústredíme skôr na vyzdvihnutie niektorých charakteristických znakov jeho diela a v duchu spomienkového zacielenia nášho textu spomenieme niektoré vybrané zážitky z pracovného života Štefana Peciara. Dovoľuje nám to najmä tá skutočnosť, že nás s ním spájali pracovné kontakty v rámci Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, trvajúce niekoľko desaťročí, presnejšie od začiatku roku 1963, keď Štefan Peciar ako riaditeľ vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied autora tohto príspevku prijímal ako nového pracovníka ústavu do pracovného pomeru a po niekoľkých týždňoch aj za vedeckého tajomníka ústavu, až do polovice 80. rokov 20. storočia, keď Štefan Peciar odišiel do dôchodku. Spomínam si, že jednou z prvých vážnych úloh, ktorú som ako vedecký

tajomník ústavu dostal od Štefana Peciara ako riaditeľa, bolo administratívne vybavenie prechodu profesora Jozefa Štolca z jeho dovtedajšieho pracoviska, pobočky Ústavu pro jazyk český ČSAV v Brne, za staronového pracovníka akademického jazykovedného ústavu v Bratislave.

Štefana Peciara som poznal ako rozvážneho a mierneho človeka, starostlivého riaditeľa vedeckého pracoviska, ktoré pätnásť rokov viedol, a najmä zapáleného lexikológa a lexikografa a význačného kodifikátora súčasnej spisovnej slovenčiny, ktorý jazykovede, vedecko-organizačnej a redakčnej práci zasvätil nielen celý svoj pracovný, ale aj voľný čas. Ako riaditeľ nevládol tvrdou rukou a bol prístupný diskusii a výmene názorov, na zasadnutiach ústavnej rady ako svojho poradného orgánu alebo na celoústavných odborných seminároch a pracovných stretnutiach rešpektoval odborný či osobný názor každého diskutujúceho, osobitne venoval pozornosť tomu, čo na takýchto zasadnutiach povedal profesor Jozef Ružička. Na rozdiel od Jozefa Ružičku nebol bojovníkom, okrem podpory zblížovania spisovnej slovenčiny s češtinou nevytyčoval smelé, najmä reálne koncepcné témy (čo, pravdaže, nebolo v súlade s jeho dlhodobým vedúcim postavením v jazykovede) a ani nemal dar nadchnúť smelou myšlienkou veľký alebo aspoň väčší kolektív viac alebo menej oddaných spolupracovníkov a zorganizovať ich na dosahovanie určených cieľov. Uvedené určovanie odvážnych tém zjavne bolo podmienené aj vecne, povahou danej témy, lebo koncepcia zblížovania slovenčiny s češtinou bola oveľa uzavretejšia do seba ako koncepcia plného rozvoja slovenčiny podľa vlastných vnútorných zákonitostí v súlade s plnohodnotným rozvojom celého nášho národného spoločenstva. Pritom treba, pravdaže, brať do úvahy aj to, že pri odborných a pracovných diskusiách a výmenách názorov v čase „vládnutia“ Štefana Peciara ako riaditeľa akademického ústavu a predsedu niekdajšieho Vedeckého kolégia jazykovedy SAV sa zvyčajne na oboch stranách rešpektovali politické a ideologické mantinely podmienené vtedajším už (od roku 1960) ústavne potvrdeným socialistickým spoločenským poriadkom a najmä takzvanou vedúcou úlohou komunistickej strany v celom živote spoločnosti.

Štefan Peciar si oprávnenne zakladal na tom, že pod jeho vedením vznikol aj vznikol prvý kompletný výkladový slovník spisovnej slovenčiny – *Slovník slovenského jazyka*, ktorého šesť zväzkov postupne vychádzalo v rokoch 1959 – 1968. V čase koncipovania a redigovania tohto slovníka nastoľoval

pred kolektív lexikografov neobyčajné pracovné tempo, ktorému málokto vo vlastnom pracovnom čase stačil. Pri redigovaní skoncipovaných slovníkových hesiel bol neobyčajne dôsledný a presný a skoncipované heslá, ktoré sa mu ako hlavnému redaktorovi v rukopisnej podobe odovzdávali na klasických excerpčných lístkoch, spoluautorom sa často vracali „preorané“ jeho tvrdou a presnou redaktorskou rukou. Jeho zásahy do konceptu boli spravidla oprávnené a odôvodnené. A niekedy ich nebolo málo; keď na lístku na jeho poznámky nebolo už dosť miesta, kládol autorom aspoň nervóznou rečnícku otázku, na ktorú sa nečakala ani odpoveď: *Kde mám písať?!* Nezhody medzi autorom textu a hlavným redaktorom sa demokraticky preberali vo vzájomných diskusiách, v ktorých autor hesla odpovedal na nastolené otázky hlavného redaktora, osvetľovali sa stanoviská a postupne sa dosahovalo jednotné riešenie, s ktorým sa, prirodzene, hlavný redaktor musel stotožniť. Štefan Peciar pri redigovaní slovníkových hesiel nebral na milosť ani ústavných redaktorov, ktorí koncept hesla videli pred ním: autor redigovaných hesiel si neraz prečítal poznámku o tom, že takýto nedostatok danému redaktorovi mohol prekĺznuť iba preto, že to čítal v autobuse alebo bez náležitého záujmu a podobne.

Keďže si na spomínanom slovníku tak zakladal, je pochopiteľné, že kritika, ktorá sa ozvala proti slovníku na konci prvej polovice už politicky čiastočne uvoľnených 60. rokov minulého storočia, padla mu ťažko. Najprv jednoznačné a ostré hlasy uverejnené v Kultúrnom živote akoby nebol bral vážne, necítil sa ohrozený ani ako vedúci činiteľ slovníka, ani ako riaditeľ ústavu. No na konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny, ktorá bola v lete roku 1965 v Domove vedeckých pracovníkov SAV v Smoleniciach, kde sa kritické hlasy ozvali veľmi jednotne a organizovane a na Peciarovu obranu z kolektívu lexikografov, ktorých viedol, nezaznel ani jeden hlas, videl, že situácia je vážna. Svojim odporcom okrem iného vyčítal, že ho vopred nevarovali pred takto pripravenou kritikou slovníka; aj to potvrdzuje uvedenú mienku, že vážnym kritickým hlasom predstaviteľov slovenskej kultúrnej verejnosti, zaznievajúcim v časopiseckých článkoch na adresu Slovníka slovenského jazyka, nepripisoval veľkú váhu.

Hneď treba povedať, že tieto kritické hlasy sa týkali najmä vecne neodôvodneného, ale Peciarovým osobným presvedčením podmieneného posúvania obrazu normy slovnej zásoby spisovnej slovenčiny dvojakým smerom.

Najvážnejšia výhrada adresovaná osobne Štefanovi Peciarovi ako hlavnému redaktorovi slovníka v diskusii v Kultúrnom živote a najmä na spomínanej vedeckej konferencii sa totiž netýkala kvality lexikografickej práce pri koncipovaní tohto prvého úplného výkladového slovníka spisovnej slovenčiny; tú všetci referenti a diskutujúci uznávali, ba aj vyzdvihovali. Týkala sa normatívnej stránky spracúvanej slovnej zásoby súčasnej spisovnej slovenčiny, a to spomínaného posúvania lexikálnej normy spisovnej slovenčiny jednak smerom od jej domáceho slovenského, najmä stredoslovenského základu a jednak jej zreteľným približovaním smerom k češtine. V našej stati nemôžeme zachádzať do podrobností, preto záujemcov o túto tematiku odkazujeme na 1. a 2. číslo časopisu *Slovenská reč*, ročník 1966, v ktorých sa kompletne uverejňujú oponentské posudky o Slovníku slovenského jazyka, ako aj diskusné príspevky, ktoré na konferencii zazneli.

Na uvedenom závere o umelom posúvaní lexikálnej normy spisovnej slovenčiny sa zhodli všetci prítomní slovakisti, aj preto mal značnú vedeckú aj širšiu kultúrno-politickú váhu, ktorú napokon musel zobrať na vedomie aj Štefan Peciar, hoci sa s kritikou vnútorne nestotožnil. Začal sa zmierovať so svojím odchodom z funkcie riaditeľa ústavu. Pravdaže, nešlo to hladko. Začal hľadať príčiny nespokojnosti najbližšieho, ale aj vzdialenejšieho okolia s výsledkami svojej práce v blízkyh spolupracovníkoch. Uvažoval napríklad o výmene vtedajšieho vedeckého tajomníka ústavu a chcel do tejto pozície umiestniť znova mňa, hoci som v tom čase už bol v internej vedeckej ašpirantúre. S prerušením internej vedeckej ašpirantúry som nesúhlasil ani sám, ani Jozef Ružička ako môj školiteľ, a tak sa tohto kroku napokon vzdal. Ešte predtým ma bol pozval na rozhovor, v ktorom sa zaujímal, či aj ja a prečo stojím na strane jeho kritikov. Otvorene som povedal, že si myslím, že by na mieste riaditeľa ústavu po pätnástich rokoch už mohla aj mala nastať výmena. Toto moje stanovisko prijal vecne a bez hnevu a aj bez akejkolvek pomsty v neskorších rokoch a to oceňujem aj dnes.

Kritika kodifikačnej praxe v Slovníku slovenského jazyka napokon viedla k tomu, že Štefan Peciar odstúpil z funkcie riaditeľa ústavu a ešte v tom istom roku v jeseni Predsedníctvo SAV vymenovalo do tejto funkcie Jozefa Ružičku. Táto výmena na poste vedúceho činiteľa akademického jazykovedného pracoviska priniesla zásadnú zmenu do celého jazykovedného diania na Slovensku. Jozef Ružička sa stal motorom širokej práce založenej na

novej línii vo výskumnej oblasti, ale najmä v okruhu jazykovej kultúry v jej teoretickej aj praktickej zložke a v získavaní širokej kultúrnej verejnosti na aktívny postoj ku kultúre spisovnej slovenčiny a k upotrebovaniu spisovnej slovenčiny v spoločenskej praxi. V spomienkovom texte o Štefanovi Peciarovi píšeme o tom najmä preto, aby sme vyzdvihli, že Štefan Peciar sa zásadne nepostavil proti Ružičkovmu prúdu, naopak, v istých ohľadoch ho prinajmenej toleroval. Napríklad do časopisu *Kultúra slova*, ktorý vznikol roku 1967 tiež z Ružičkovej iniciatívy ako bezprostredná reakcia na potreby novej orientácie ústavu aj slovenskej jazykovedy v oblasti kodifikácie spisovnej reči, sám pomerne často prispieval najmä článkami s praktickým jazykovokultúrnym zacielením. Krátkymi príspevkami sústavne prispieval aj do rozhlasovej Jazykovej poradne a do jazykových rubrik v časopisoch a denníkoch. Je a zostane istou kuriozitou, že práve Peciarov príspevok o terminologickej dvojici *šupátko* a *posúvač*, ktorý zaznel v rozhlasovej Jazykovej poradni, vyvolal ohlas až na najvyšších straníckych miestach v Bratislave. Jeho výsledkom bola osobná návšteva vtedajšieho ideologického tajomníka Ústredného výboru KSS Ľudovíta Pezlára na straníckej schôdzke v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV a jeho dôrazné poučenie a zároveň výstraha jazykovedcom, že nemajú čo robiť politiku, lebo na politiku sú tu iní.

Na druhej strane s niektorými ideovými konceptmi v Ružičkovej orientácii sa Štefan Peciar nikdy nestotožnil. Ukázalo sa to najmä po uverejnení *Téz o slovenčine*, ktoré po svojom zverejnení na vedeckej konferencii o otázkach jazykovej kultúry roku 1966 v novej situácii slúžili ako teoretická platforma práce v okruhu praktickej jazykovej kultúry, a ešte zreteľnejšie po vyjdení Ružičkovej aktuálnej publikácie *Spisovná slovenčina v Československu* roku 1970. Peciarova recenzia tejto knihy v Jazykovednom časopise roku 1971 sa kriticky týkala najmä tém, ktoré majú neodmysliteľnú kultúrno-politickú dimenziu, ako bola napríklad Ružičkova periodizácia dejín spisovnej slovenčiny v 20. storočí. Ružičkov „komplex udalostí okolo roku 1940“ (Ružička, 1970, s. 19) ako míľnik, od ktorého sa počíta súčasné obdobie vo vývine spisovnej slovenčiny v najvlastnejšom zmysle, Štefan Peciar posúdil ako nevhodný najmä preto, že sa pri ňom náležite nevzalo do úvahy „konečné“ februárové víťazstvo robotníckej triedy roku 1948. Vo svojej recenzii napísal: „Periodizáciu vývinu novodobej spisovnej sloven-

činy treba oprieť o marxistické chápanie vývinu jazyka vo vzťahu k vývinu spoločnosti. Z tohto hľadiska pokladáme víťazstvo robotníckej triedy v r. 1948 za významný spoločenský medzník, utvárajúci mimoriadne priaznivé podmienky pre nebývalý rozvoj spisovnej slovenčiny vo všetkých jazykových rovinách“ (Peciar, 1971, s. 197). To je priam ukážka ideologizácie aj politizácie odbornej jazykovednej problematiky.

Jozef Ružička pod týmto politickým a ideologickým tlakom napokon modifikoval spomínanú periodizáciu dejín spisovnej slovenčiny v duchu Peciarovej požiadavky. (Neslobodno zabudnúť, že bol riaditeľom akademického ústavu a za jeho zachovanie a vedeckú orientáciu cítil najvyššiu zodpovednosť.) Urobil tak v istej zastretejšej podobe v kolektívnej publikácii *Dejiny spisovnej slovenčiny II* z roku 1974 a zreteľnejšie v ďalšej publikácii s názvom *Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu* z roku 1975. V citovanej kolektívnej publikácii v kapitole s názvom *Spisovná slovenčina v Československu* J. Ružička píše, že obdobie po roku 1918 sa člení na dve etapy: „prvú etapu tvoria desaťročia v buržoáznej spoločnosti, kým druhú etapu tvoria desaťročia v socialistickej spoločnosti. Až túto druhú etapu hodnotíme ako súčasné obdobie spisovnej slovenčiny v najužšom zmysle slova. Medzníkom je tu komplex celospoločenských udalostí v priebehu štyridsiatych rokov“ (Blanár – Jóna – Ružička, 1974, s. 201).

V spomínanej publikácii z roku 1975 hneď v úvodnej kapitole s názvom *Súčasné obdobie vo vývine spisovnej slovenčiny* už napísal, že „za súčasné obdobie vo vývine spisovnej slovenčiny pokladáme obdobie budovania socializmu v našej vlasti, teda obdobie po roku 1948, v ktorom sa uskutočnila socialisticá revolúcia, čím sa hlboko zasiahli všetky zložky našej spoločnosti a začali sa prebudúvať základy celej spoločnosti“ (Ružička, 1975, s. 7). Je pochopiteľné, že za túto modifikáciu sa po novembrovom „prekovaní“ socializmu tiež ozvali kritické hlasy na jeho adresu, no tie si už Jozef Ružička nemohol vypočúť, lebo práve na jar prelomového roka 1989 zomrel.

Pravdaže, uvedená politická a ideologická úprava periodizačného míľníka už svojmu autorovi nepomohla ani pri príprave nového vydania spomínanej publikácie z roku 1970 (to sa práve pre spomínané „chyby v periodizácii“ napokon neuskutočnilo), ani pri politickom schvaľovaní jeho nominácie za predsedu Medzinárodnej komisie na výskum gramatickej stavby slovan-

ských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov (na poste predsedu mal vystriedať prvého, „zakladateľského“ predsedu tohto váženého medzinárodného vedeckého orgánu – akademika Bohuslava Havránka, no ani táto nominácia pri „prekádrowaní“ Jozefa Ružičku neprešla). Už len na okraj tejto periodizačnej témy dodávame, že dnes sa v slovenskej jazykovede všeobecne prijíma ako periodizačný míľnik práve rok 1940, ktorý ako vedecky aj kultúrno-politicky primeraný na vyčlenenie najnovšieho obdobia vo vývine spisovnej slovenčiny určil Jozef Ružička. Je to rok, ktorým sa končí medzivojnová etapa vo vývine spisovnej slovenčiny, v ktorej prebehol zápas o identitu slovenčiny a potvrdenie tejto identity a osobitne spisovnej slovenčiny, a zároveň sa otvára nová etapa vo vývine spisovnej slovenčiny, v ktorej prevláda jej rozvoj podľa vlastných zákonitostí a v súlade s aktívnymi potrebami jej tvorcov a nositeľov. Rozhranie medzi obidvoma vývinovými etapami predstavujú *Pravidlá slovenského pravopisu* z roku 1940 (v redakcii Antona Augustína Baníka) ako kodifikačná príručka, ktorá je kompromisom medzi zásadnými reformnými návrhmi Henricha Bartka a úsilím zotrvať na tradíciách, tak ako sa ustalovali aj ustálili od kodifikácie Samuela Cambela zo začiatku 20. storočia.

Štefan Peciar zastával uvedené zblížovacie postoje vo vzťahoch spisovnej slovenčiny a češtiny tak presvedčivo, že sa oprávnené možno nazdávať, že im zjavne aj veril. V tom sa odlišoval od rozhodujúcej väčšiny slovenských jazykovedcov aktívne vedecky a vedeckoorganizačne pôsobiacich v druhej polovici 20. storočia. Politická situácia v socialistickom Československu, v ktorom politicky vládla pražská komunistická špička, bola taká, že s názormi proti jednostrannému zblížovaciemu vývinu spisovnej slovenčiny a češtiny jazykovedci nemohli verejne vystupovať – s výnimkou niektorých krátkych období najmä v uvoľnených šesťdesiatych rokoch 20. storočia. Práve tento čas využila slovenská jazykoveda v súlade s ostatnými zložkami slovenskej kultúry na zásadný obrat v starostlivosti o spisovný jazyk a jeho kodifikáciu. Rozhodujúce kroky v tomto obrate sa pripravili práve na spomínanej vedeckej konferencii o slovníku spisovnej slovenčiny roku 1965 a po nej nasledovali ďalšie koncepčné aj praktické rozhodnutia, ktoré hlboko ovplyvnili ďalší vývin. Tento vývin možno označiť za význačnú súčasť celkového národnoemancipačného procesu, ktorý už v novej spoločensko-politickej situácii nášho národa v lete 1992 viedol k prijatiu

Deklarácie Slovenskej národnej rady o zvrchovanosti Slovenskej republiky, na začiatku septembra toho istého roka k prijatiu Ústavy Slovenskej republiky a 1. januára 1993 k vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Keď sa máme vrátiť k základnej téme našej state, žiada sa predovšetkým povedať, že koncepcia zblížovania spisovnej slovenčiny a češtiny bola priam bytostne zviazaná s líniou aktívneho zápasu so slovenským jazykovým purizmom a s líniou bezalternatívneho protipurizmu. O tomto smerovaní podáva výrečné svedectvo Eugen P a u l i n y vo svojej posthumne uverejnenej štúdií zo začiatku 50. rokov minulého storočia *Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania* (2000). Uvedieme z nej rozsiahlejší citát zo s. 24 – 25: „Veľká, ak nie väčšia časť viny [za dezorientovanie, znechucovanie, ba zastrašovanie veľkého počtu vedomých a statočných pestovateľov spisovného jazyka – vysvetlenie J. K.] padá na tých jazykovedcov, ktorí svoju úlohu pri kultivovaní spisovného jazyka nevideli v tom, že by boli dôkladne premysleli situáciu spisovného jazyka na dnešnom vývinovom stupni a boli by v zhode s vývinovými tendenciami urobili správnu analýzu problémov a zadali jasné vývinové smernice. Namiesto toho sa uspokojili [s] globálnym odsúdením puristov ako reakcionárov a hmlistými všeobecnými smernicami pre kultivovanie spisovného jazyka. A tak vlastne nasledovali puristov v ich najväčšej chybe. Tak ako puristi založili svoju existenciu na odmietaní čechizmov v spisovnej slovenčine, tak protipuristi založili svoju existenciu „marxisticky“ orientovaných lingvistov na hlasnom odmietaní purizmu. Pozitívny program nedoniesli ani jedni, ani druhí.“

Tieto slová Eugena Paulinyho zo začiatku 50. rokov minulého storočia, v ktorých si už sám bol vyskúšal kádrovaciu prax ideologických a politických sudcov a zároveň rozhodcov o osudoch niektorých vedúcich odborníkov na Slovensku, majú zreteľného, hoci menom neuvedeného adresáta. Ani sa nemožno čudovať, že táto Paulinyho práca zostala v rukopise a uzrela svetlo sveta až takmer po päťdesiatich rokoch.

Napriek pevnému celoživotnému presvedčeniu Štefana Peciaru o jednostrannom zblížovacom procese vo vývine spisovnej slovenčiny a češtiny a o potrebe podporovať tento proces v orientácii jazykovedného výskumu, jazykovej výchovy aj jazykovej politiky sa na jeho obranu žiada povedať, že z rozličných – krajných aj zmierlivých – spôsobov riešenia personálnej situácie v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV sa poučil. Na potvrde-

nie tejto skutočnosti uvediem príhodu zo začiatku sedemdesiatych rokov 20. storočia, keď sa v čase takzvanej normalizácie do Peciarových rúk znova dostala rozhodovacia moc v podobe funkcie predsedu stranického jadra po tvrdých stranických previerkach na prelome 60. a 70. rokov 20. storočia. Živým svedkom tohto rozhovoru medzi Štefanom Peciarom, I. K. a mnou som už len sám. Keď I. K. nabádal Štefana Peciaru na radikálnejšie personálne zásahy proti tým, čo boli po spomínaných politických previerkach stranicky postihnutí, Štefan Peciar odpovedal, že by to tak robil vtedy, keby nemal skúsenosti z politických previerok na začiatku 50. rokov, keď z ústavu museli odísť niekoľkí vysoko kvalifikovaní pracovníci. Na vysvetlenie sa tu žiada uviesť, že politická línia po stranických previerkach na prelome 60. a 70. rokov bola taká, že nepreverení (najmä z komunistickej strany vylúčení) pracovníci mali z akademických ústavov odísť. No manévrovacie schopnosti Jozefa Ružičku ako riaditeľa ústavu viedli k tomu, že ani jeden zo stranicky postihnutých kolegov nemusel v týchto kritických rokoch z ústavu odísť. Ako som už bol na to upozornil pri inej príležitosti, tento stav v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV bol radikálne odlišný od stavu v iných takzvaných spoločenskovedných pracoviskách SAV, z ktorých viacerí poprední pracovníci boli nútení odísť na iné, menej exponované miesta. Štefan Peciar v tom čase nevyužil svoju stranickú pozíciu a dôveru vyšších orgánov na to, aby vyvíjal nátlak na odchod stranicky postihnutých pracovníkov z ústavu.

Okrem lexikologickej a lexikografickej práce sa Štefan Peciar venoval mnohým ďalším témam z oblasti výskumu spisovnej slovenčiny, jej dejín aj dejín jazyka vo všeobecnosti, slovotvornej problematike, fonologickým, fonetickým a ortoepickým otázkam, slavistickým témam a otázkam pravopisu. Príprava reformy slovenského pravopisu na začiatku 50. rokov 20. storočia a *Pravidlá slovenského pravopisu* z roku 1953 nesú výraznú pečať Peciarových jazykovedných a kodifikačných predstáv. Svojím jazykovedným dielom bol komplementárny s ďalšími čelnými predstaviteľmi slovenskej jazykovedy, ktorí patrili k zakladateľskej generácii profesionálnych slovenských jazykovedcov, a začlenil sa do už relatívne bohatého orchestra slovenskej jazykovedy v druhej polovici 20. storočia. Mal neobyčajne široký rozhľad v jazykovej i jazykovednej problematike; to vyplývalo z jeho celoživotného hlbokého záujmu o výskum a kultúru slovenského jazyka

a pravopisnej sústavy slovenčiny, z dobrého jazykovedného vzdelania nadobudnutého na Karlovej univerzite v Prahe, ako aj z vtedajšej situácie a stavu slovenskej jazykovedy a vedy vo všeobecnosti. Svojím dielom prispel k rozvoju vedeckého poznania slovenského jazyka a slovenskej jazykovedy v 2. polovici 20. storočia.

Hoci možno a treba mať výhrady k Peciarovej ideovej orientácii na priochotné prenášanie vládnuccich ideologických a politických koncepcií do jazykovedného výskumu a do kodifikačnej práce a treba otvorene priznať, že táto orientácia sa prejavovala aj v jeho vedeckej práci a najmä pri hodnotení časti lexikálnych prostriedkov v Slovníku slovenského jazyka, ktorý vznikol pod jeho vedením, jednako nemožno túto jeho ideovú orientáciu mechanicky prenášať na celé jazykovedné dielo a tým ho ako celok znehodnocovať. Okrem viacerých slovníkov, ktorých bol spoluautorom alebo redaktorom, zanechal po sebe rozsiahle jazykovedné dielo najmä v podobe vedeckých štúdií, časopiseckých a zborníkových statí a článkov aj menších praktických príspevkov, ktoré si v našej jazykovede zachovávajú trvalý význam. Mladšia generácia súčasných slovenských jazykovedcov, ktorej sú osobnosť a jazykovedné dielo Štefana Peciaru málo známe aj preto, že nevydal ani jednu vedeckú monografiu, istotne by privítala, keby sa s myšlienkami Štefana Peciaru mohla bližšie oboznámiť v osobitnej knižnej publikácii zhrňajúcej výber z jeho štúdií z lexikológie, lexikografie, slovotvorby a jazykovej kultúry.

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent – JÓNA, Eugen – RUŽIČKA, Jozef: Dejiny spisovnej slovenčiny. II. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1974. 260 s.

Encyklopédia jazykovedy. Zost. J. Mistrík. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor 1993. 516 s.

KAČALA, Ján: Profily slovenských jazykovedcov 20. storočia. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda 2011. 202 s.

PAULINY, Eugen: Norma spisovnej slovenčiny a zásady jej kodifikovania. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV a Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 2000. 37 s. + 3 s. príloh.

PECIAR, Štefan: J. Ružička, Spisovná slovenčina v Československu, Bratislava 1970. In: Jazykovedný časopis, 1971, roč. 22, č. 2, s. 196 – 200 (recenzia).

RUŽIČKA, Jozef: Spisovná slovenčina v Československu. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1970. 256 s.

RUŽIČKA, Jozef: Rozvoj slovenčiny v socialistickom Československu. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1975. 68 s.

*Fándlyho príspevok k šíreniu ľudovej zdravotvedy
(Pri príležitosti 220. výročia vydania diela Piľní domajší a poľní
hospodár)*

ANNA ROLLEROVÁ

Na úvod je vhodné pripomenúť, že v čase od 80. rokov 18. storočia až po 40. roky 19. storočia sa aj v bývalom Rakúsko-Uhorsku formuje nové myšlienkové hnutie, v rámci literárnych makroštruktúr nazývané osvietenstvo – „osvietensky vek“, ktorého základnou ideou bola sloboda myslenia. Prispeli k tomu tereziánske i jozefínske reformy,¹ ktoré boli „špecifickou formou aplikácie niektorých myšlienkových princípov osvietenstva na pomery v habsburskej ríši“ (Šmatlák, 2002, s. 319). Tieto osvietenské názory orientované na vedecké poznanie boli v ostrom kontraste s predchádzajúcim obdobím poznačeným silnou teologizáciou. Potvrdzuje to aj zriadenie lekárskej fakulty na trnavskej univerzite v roku 1769, „ktorá posilnila prírodovednú orientáciu výuky na tejto univerzite“ (Šmatlák, 2002, s. 314).² Odborné práce však dovtedy boli písané najmä v latinčine. V slovenskom národnom i kultúrnom vedomí preto našlo pozitívny ohlas vydanie dvorského dekrétu Jozefa II. z decembra 1786 o pestovaní krajinských rečí.

Hoci sa evanjelická inteligencia stále pridržala biblickej češtiny (tá bola preda ľudu zrozumiteľnejšia než latinčina), katolíci, ktorí vo svojej pastoračnej činnosti používali ľudu vzdialenú latinčinu, podporili kodifikačnú snahu A. Bernoláka o uzákonenie národného jazyka (prvej spisovnej slovenčiny), ktorý v roku 1787 vydal po latinsky písanú pravopisnú príručku *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum*. Z jeho ďalšej lingvistickej spisby má pre našu tému význam 6-zväzkový 5-jazyčný slovník *Slovár Slowenski Češko-Latínsko-Ňemecko-Uherski* (ďalej Slovár alebo BS).³ Jazyk bol teda v tejto spoločensko-politickej situácii nielen jedným z hlavných znakov formujúceho sa slovenského národa, ale aj hlavným predpokladom na podporu jeho vzdelania a šírenia osvetly.

¹ Mária Terézia, panovníčka v r. 1740 – 1780, Jozef II., panovník v r. 1780 – 1790.

² Pozri aj: Tibenský, J. a kol., s. 187 a n., 1986.

³ Vyšiel až po Bernolákovej smrti v rokoch 1825 – 1827.

Napriek tomu, že sa bernolákovčina nestala celonárodným jazykom, uvádzalo sa v nej do života množstvo náboženských a náučných kníh. Najväčšiu zásluhu na tom malo *Slovenské učené tovarišstvo* (1792), ktorého zakladajúcim a aktívnym členom bol aj Juraj Fándly (1750 – 1811). Stručne pripomíname, že tento slovenský prozaik, básnik, autor i editor početných ľudovýchovných spisov, popularizátor poznatkov z oblasti poľnohospodárstva, zdravotvedy i národných dejín sa do dejín slovenskej literatúry uviedol dvojzväzkovým dielom *Dúverná zmluva medzi mníchom a ďablom o prvých počátkoch, starodávnych, aj včelajších premenách rehoľníckich* – prvou knihou vydanou v spisovnej slovenčine – bernolákovskej slovenčine, namierenou proti praktikám vtedajšej cirkvi. Konštatovanie, že „celý svoj život zasvätil hmotnému a duchovnému povzneseniu slovenského ľudu“ (Minárik – Marčok – Gašparík, 1969, s. 173), potvrdzuje podstatná časť jeho tvorby majúca národnoosvetový charakter. Bolo to prirodzené, pretože spoločenské a „psychologické ovzdušie“ (Šmatlák, 2002, s. 319) konca 18. a zač. 19. storočia „utváralo výhodnú duchovnú klímu pre rozvoj slovenskej kultúrno-literárnej aktivity“ (tamže), pre šírenie osvietených ideí. Zaslúžil sa o to aj Fándly, pôsobiaci vyše 20 rokov ako kňaz na chudobnej fare v Naháči. Ako sa uvádza vo viacerých prameňoch o tomto období, od vidieckeho kňaza sa okrem pastoračných povinností požadovalo, aby „bol aj praktickým osvetovým pracovníkom medzi svojimi farníkmi“ (Šmatlák, 2002, s. 319). Sám Fándly pociťuje absenciu tak odborných lekárov,⁴ ako aj potrebnej literatúry, keď vyslovuje želanie: „Dal bi to Boh, abi volakterí učení lekár vipísal a vitlačit' dal knížku obsahujúcu léki domajšé, které domajšé zrna ludom prinášajú...“ (Piľní domajší a poľní hospodár, s. 63, 1990). Výchovno-vzdelávaciu funkciu plnili najmä tieto jeho diela: štvorzväzkový *Piľní domajší a poľní hospodár* (1792 – 1800, ďalšie dva zväzky sa zachovali v rukopise, dva sú dnes nezvestné), *Zelinkár* (1793), *O nemocách aj viléčeňú nezdravéj rožnéj lichvi* (1800), *O uhoroch aj včelách rozmlúvaňí* (1801) a *Slovenskí včelár* (1802). V rukopisoch zostali ďalšie jeho práce.

Väčšina názvov uvedených prác indikuje aj ich obsah: autor sprostredkúva dobové poznatky a vedomosti z oblasti hospodárenia a orientuje sa na

⁴ Na LF trnavskej univerzity počas jej 7-ročnej existencie na Slovensku ukončilo štúdium spolu 35 absolventov.

jeho skvalitnenie a racionalizáciu, odovzdáva čitateľovi aj ľudové liečiteľské rady, návody, ako pestovať liečivé rastliny, ako z nich vyrábať rozmanité liečivá (esencie), ba dokonca predkladá rady, ako správne páliť v páleniciach pálenku, ktorá je síce najväčším zlom pre človeka, ale s rozumom ju možno využiť aj na liečenie. Nájdeme v nich aj mnohé poznatky z oblasti veterinárnej i humánnej medicíny.

Tak je to aj v diele *Pilní domajší a poľní hospodár* (ďalej aj PD), a keďže si v tomto roku pripomíname 220 rokov od jeho vydania, zaujímalo nás, či sa tu autor skutočne koncentroval len na oblasť poľnohospodárstva, alebo sa do jeho záberu dostala problematika zdravotnej výchovy – a to cez výskyt lexém z oblasti zdravotníctva. Na základe pozorovania vývinovej perspektívy sme ich sledovali v rámci lexikálneho systému slovenského jazyka (životnosť, posun alebo zánik). Výskyt spomínaných medicínskych pomenovaní a odporúčaní s implikovaným zdravotným obsahom dokladáme exemplifikáciami z prvých troch častí (Fándly ich nazýva *stránky*) tohto diela, ktoré vyšli ako prvý zväzok v roku 1990, teda takmer „po dvoch storočiach“ (PD, s. 496) od jeho prvého vydania,⁵ a keďže editor M. Majtán pripravil vydanie (z r. 1990) „tak, aby sa nenarušil zmysel, jazyk a štýl Fándlyho ľudovovychovného diela, aby vynikla krása jeho ľudového, západoslovenskou nárečovou terminológiou poprepletaného jazyka a aby sa v plnej miere zachoval úzus bernolákovského spisovného jazyka“ (PD, s. 497), konfrontujeme prítomnosť nájdených lexém z jednej strany so zápisom v Bernolákovom Slovári a z druhej strany, ako sme už naznačili, všímame si ich mieru začlenenenia do súčasného slovenského jazykového systému. Slovníkové diela kodifikačného charakteru z novšieho a ostatného obdobia reprezentujú predovšetkým *Krátky slovník slovenského jazyka* (ďalej KSSJ), starší *Slovník slovenského jazyka* (ďalej SSJ), *Slovník slovenských nářečí I., II.* (ďalej SSN), akademický *Slovník cudzích slov* (ďalej SCS) a pri skúmaní významového rozpätia niektorých lexém aj *Synonymický slovník slovenčiny* (ďalej SSS). V jednom prípade sme overili lexému v anglicko-slovenskom slovníku a v jednom v Historickom slovníku slovenského jazyka (ďalej HSSJ).

Fándly si uvedomoval, že ako teológ nie je vedecky fundovaný v oblasti zameranej na zdravotníctvo, preto v Pilňom domajšom a poľnom hospodá-

⁵ Druhý zväzok obsahuje text štvrtej až šiestej časti „Hospodára“.

rovi (aj v ďalších svojich prácach) prebral mnohé poznatky od iných, najmä po nemecky píšucich autorov. Odbornosť svojich ponaučení sa usiloval podoprieť aj poznatkami a citátmi z diel antických autorov zaoberajúcich sa roľníckou a pastierskou tematikou, zdravotvedou, prírodopisom i filozofiou. Odvoláva sa napr. na Galena, Theofrasta, Vergília, cituje Hippokrata a iných. Samozrejme, nemožno tu hovoriť o ustálenej odbornej medicínskej terminológii, keďže celonárodná forma slovenského jazyka ešte nebola praxou dostatočne potvrdená. Ako sme už spomenuli, v tom čase sa formovala jej prvá podoba.⁶ Čiastočne terminologický ráz dodáva prvej časti diela aj latinská i nemecká botanická terminológia pri opisoch úžitkových rastlín a ich liečivých účinkov upotrebená popri domácich názvoch, napr. *Trifolium pratense*; *Wiesenklee*; *jaťelina obecná*, *španielska*, *holandská*, *ňemecká jaťelina* (s. 50); *Ešparzeta Hedysarum*, *Onobrichis*, *Peleucinum*, *Securidaca*; *Esper-Klee*; *voňavá vika*, *leďníček*, *turecká jaťelina* (s. 57).

Mnohé poruchy zdravia postihujúce aj ľudí autor uvádza do súvislosti s ochoreniami, ktoré často doľahnú na zvieratá. Nezostáva však len pri opise chorôb, ale pripája aj ľudové rady, ako ich liečiť. Vo vyjadrovaní využíva prvky hovorovej reči, neraz zaťažené emocionálne (z dnešného pohľadu sa javia ako vulgárne), napr. *Jestli těla lebo jalovica dostaňe sračku od takéj krmi⁷, musí sa mu dáť celé surové slepačé vajco zest' aj se škrupinú, to mu pomôže* (s. 53). – *Toto je téš lék lichve, keď ona dostaňe dristačku škodlivu* (s. 91).

Sračka. – K slovu *sračka* Bernolák priradil synonymum *behawka*,⁸ v SSS môžeme nájsť jeho ďalšie ekvivalenty s kvalifikátormi: hovor. *dyaré*, žart. *behačka* alebo *kolika* s vysvetlením: prudká bolesť v bruchu spojená obyč. s hnačkou. V súčasnej slovnej zásobe sa kvalifikuje ako hrubé slovo oproti spisovnému *hnačka* (KSSJ).

Dristačka. – V BS k substantívu *dristačka* sú priradené synonymá *drist*, *chwíst*, *chwístáňi*, *chwistačka*, *dristáni*, *behačka*, *sračka*. Fándly mal na mys-

⁶ Prvá slovenská zdravotveda vyšla pod názvom *Ľudová zdravotveda* v r. 1909 v Turčianskom Sv. Martine. Jej autorom bol Vavro Šrobár. Vydanie prvých odbornejších lekárskejších slovníkov sa zrealizovalo až v 20. rokoch 20. storočia. Polakovič, V.: *Lekársky slovník*, Malacky 1920; Halaša, P.: *Lekársky slovník*, Turč. Sv. Martin 1926; Ledényi, J.: *Nomina anatomica*, Turč. sv. Martin 1935.

⁷ Rozumej zelenej ďateliny (pozn. autorky príspevku).

⁸ Z priestorových dôvodov pri jednotlivých excerptoch neuvádzame všetky ekvivalenty.

li tiež hnačku, teda oba uvedené excerpty z citácií sú synonymné. V SSN sa na s. 391 *dristačka/dristačka* explikuje v zmysle hnačka. V súčasnosti je táto lexéma známa iba v nárečovej lexike.

Ochorenia, ktoré sú vyvolané nesprávne spracovanými úžitkovými plodinami, spôsobujú ľuďom i zvieratám tráviace ťažkosti. Od nedozretých zemiakov, majúcich vnútri černasté alebo červené škvrny, *človek ľachko oñezdraví, dostaŕne červenku* (s. 85).

Červenka. – V BS heslové slovo *červenka* v zmysle choroba popri nemeckých a maďarských variantoch obsahuje latinské slová *dysenteria*, ae f, *exulceratio intestinorum* a synonymné domáce *červeňá*, *červeňa nemoc*, *rúža žírka*. V KSSJ sa diferencujú dve samostatné lexémy: *dyzentéria* ako lekársky termín na označenie infekčnej črevnej choroby, úplavice, a v samostatnom hesle je podoba *červienka*, kde sa na 2. mieste⁹ uvádza, že je to „infekčná choroba ošípaných prejavujúca sa horúčkou a červeným sfarbením kože. V SSS je príslušný synonymický rad rozpracovaný pri heslovom slove *dyzentéria*: infekčná črevná choroba, *červienka*, zastaráv. *úplavica*. Podľa SSN majú obe pomenovania celoslovenskú platnosť. V jednom hesle je pomenovanie *červienka* a ako jeho synonymum *dyzentéria* s explikovaným tým istým významom ako v KSSJ, ale tu je rozšírený o význam pod č. 7: neinfekčná choroba a) včiel spôsobená zimovaním v nepriaznivých podmienkach, b) hovädzieho dobytky prejavujúca sa krvou v moči, močová úplavica.

Neodborne pozberané a skladované obilie spôsobuje mnohé ochorenia a dokonca zvyšuje úmrtnosť detí: ... *bívá ňepodarení chléb; nastávajú mnohé ňemoce, jakošto žalúdka tlačení, vetri, žrání, zacpání života. Děti od hlístov običajně vtedi stonú aj mrú* (s. 65).¹⁰

Vetri. – V BS sa pod 3. indexom hesla *veter* lat. *flatus*, *flatulentia* dokladá príkladmi ako *vetrov trápeňi*, *vetri ho trápá*. V SSJ sa uvádza tento plurálový tvar samostatne ako heslové slovo s kvalifikátorom *hovor.*, v KSSJ sa hodnotí ako neutrálne slovo a vykladá sa slovným spojením črevné plyny a SSS ho interpretuje tiež ako črevné plyny.

Žrání. – Lexéma je u Bernoláka uvedená pri heslovom slove *kolika* (pozri ďalej).

⁹ Na 1. mieste je význam spevavý vták s červenou škvrnou na prsiach, *zool. Erithacus*, a na 3. mieste druh hrušiek s okrúhlymi plodmi a červenkastou šupkou.

¹⁰ Tu *život* má význam: *brucho*, dolná predná časť trupu.

Zacpáňí. – BS (lat. *oppilatio, obturatio, obstructio*) obsahuje domáce synonymá *ucpáňí, zapcháňí, zacpáwka*, vulg. *zacpaťí, zapchaťí*. V SSJ sa ešte uvádza nesprávny tvar *zácpa*, súčasná spisovná podoba je *zápcha*.

Hlista. – V Slovári sa uvádza s krátkou grafémou -i-: *hlista* spolu so slovenskými synonymami *škrawica, škrkawka*, vulg. *chlista*.¹¹ Podľa SSN má slovo *hlista* celoslovenskú platnosť.¹² V KSSJ sa substantívum *hlis-ta* explikuje ako cudzopasný červ (najmä v čreve), v SSS ako cudzopasný červ najmä v ľudskom al. zvieracom organizme, pričom sú pripojené ďalšie synonymá: odb. *helmint; škrkavka, škrkavica* (zool. *Ascaris*), *mrľa* (zool. *Oxyuris*).

Autor dáva do povedomia vňate rozličných pestovaných rastlín i semená s liečivými účinkami. Také je napr. semeno *kopru vlaského* (*Foeniculum, Römisch Fenchel*) – *je užitečné proti mnohým nemocám, proti vetrom, kolíci, dichavičnosťi, sciatiki, kamenému moču, choravím očom*“ (s. 67).

Kolika. – Lexéma prebratá z gréčtiny sa dokladuje vo všetkých slovníkoch. U Bernoláka popri cudzích lexémach *passio illiaca (colica), die Kolik, das Magengrimmen: has rágás* je synonymum *žráňí*. V KSSJ je vysvetlenie „prudká bolesť v brušnej dutine“ spolu s doplnením *črevná, žľčníková kolika*. SCS vysvetľuje substantívum *kolika* ako lek. prudká záchvatovitá bolesť pri ochoreniach žľčníka, obličiek a pod. (najmä pri litiáze); veter. chorobné stavy brušných orgánov rozličného pôvodu (najmä u koní).

Dichavičnosť. – Bernolák uvádza lexému ako synonymum s ďalšími šiestimi k hlavnému heslu *záduch*; rovnaká je situácia aj v súčasných slovníkoch: *dýchavičnosť* popri *astma, záduch, dýchavica*.

Sciatiki. – Vo všetkých sledovaných slovníkoch je uvedená jedine lexéma *ischias*. Bernolák však v heslovom slove *úsad* uvádza – okrem iných – aj synonymum *scyathica*.¹³

Kamený moč. – Autor mal zrejme na mysli kamene v močových cestách, v slovníkoch sa toto lexikalizované spojenie nenachádza.

Mnohé respiračné ochorenia odstraňuje aj z jačmenného zrna uvarená „*hustá šľichtavá polievka*“, ktorá „*uzdravuje, obzvlášťne v horúčosti, kašli,*

¹¹ V druhom heslovom slove je *hlista* vysvetlená ako *deždoví červ*.

¹² V SSN sa v zátvorke uvádza aj foneticky transkribovaný tvar *chlista*.

¹³ Lexéma *sciatica* je doložená v anglicko-slovenskom slovníku ako lek. *ischias*, zápal sedacieho nervu (Lexicon 2002).

dichavičnosť“ (s. 74). Pri horúčke odporúča aj kapustu: ... *surová kapusta kiselá v mnohých horúčostách kládava sa na čelo a dobre viťahuje horúčost'* (s. 96).

Horúčost'. – BS: *horúčost'* (Slnka), *aestus, ardor, calor, horúčnosť*; v súčasných slovníkoch nájdeme dva významy: horúčava *h. letného dňa*; *tvár blčí h-ou*. V SSJ okrem 1. významu „veľmi teplé počasie, horúčava“ možno nájsť v rámci 2. významu „pocit teploty, tepla, rozpálenosť“ slovo *horúčka*, ktoré mal Fándly na mysli.

V tých časoch¹⁴ zdravotnícku starostlivosť bežne nezabezpečovali lekári a po Slovensku jestvovali mnohé osady, kde *bez malej pomoci a radi v krvotoknej príhod'e, pred porodom* (s. 134) zo strany učeného a skúseného farára by takú ženu čakala istá smrť. Na tej istej strane spomína ženu, ktorá *dvanásť rokov krvotok trpela*.

Krvotok. – V BS je lexéma exemplifikovaná výkladom s atribútmi: 1. *Zlatožilní, i. e. Krwní řečeňi zlatej žili, ... haemorrhois, idis, f., haemorrhagia, ae, f. profufium sanguinis*; 2. *Nosní, i. e. Krwní řečeňi z nosa...*, 3. *Dysenteria, ae, f. ...* so synonymom *čerwenka*. V SSJ sa slovo *krvotok* vysvetľuje ako krvácanie z telesných dutín, v súčasných slovníkoch sa nevyškytuje. SSN ho takisto zaznamenáva. Tu má Fándly na mysli v prvom prípade krvácanie pred pôrodom a v druhom prípade krvácanie mimo menštruačného cyklu.

Prvú časť zakončuje *Prídavek*, v ktorom sa píše *O úžitku a škode s páleného pochádzajícjéj* (s. 124 a n.). Alkohol považuje za najškodlivejší nápoj: *Odtád' pochádzajú zabeďnené, zatvrdlé čreva, bledá nemoc, visušení t'ela, vodnat'elnosť, oslabení zmislov, hlavi bol'esti, závrat, traseňi údov, šlak, vred. ... Pálené odňímá chuť do jídel, ono zlatú žilu, srdca klopaní, údov traseňi, těš pamati oslabení spúsobuje* (s. 124).

Vodnat'elnosť. – BS uvádza iba *vodnat'elní* adj. *hydropicus*; táto staršia podoba *vodnatel'nosť* je ešte v SSJ, dnes je spisovná podoba *vodnatiel'ka*. V SCS sa pri hesle *hydrops* uvádza *vodnatel'nosť*.¹⁵

Zlatá žila. – V BS s doplnkom *zž. (v zadku,)* ktorá časem ze seba *wipúšća: haemorrhois*. Toto lexikalizované spojenie dostupné súčasné slovníky klasifikujú ako hovorové; lekársky názov je *hemoroidy*.

¹⁴ Rozumej: v čase, v ktorom Fándly žil.

¹⁵ Slovenská verzia SCS je preložená z českého akademického SCS.

Okrem dôrazu na škodlivé účinky alkoholu na zdravie človeka Fándly okrajovo uviedol aj prípady, keď alkohol pôsobí pozitívne, ale odporúča vo pred sa poradiť o vhodnosti jeho požitia. Tak je to napríklad v citáciách: *Ňemôžem tu zamlčať veľikí úžitek a osoch essencie..., která rozličným spůsobem ňetrovní, pokazení **hodonkaví žaludek**, aj **hodonkavé premeni** napravuje* (s. 114).

Substantívum *hodonka* sa vyskytuje iba v Bernolákovom Slovári, v SSSJ a v SSN – BS *hodonka*, febris, syn. *zimňica*, *horúca hodonka*: v. *horúčka*; SSSJ nár. zimnica, triaška. Súčasný spisovný jazyk toto substantívum nepozná. V pripojenom slovníčku PD sa nachádza adj. *hodonkaví – zimničný* (s. 479).

Z hľadiska praktickej zdravovedy mal význam pre pospolitý ľud výklad Fándlyho laickej zdravotníckej prvej pomoci pri podchladení a omrzlinách. Takmer na štyroch stranách predkladá množstvo konkrétnych postupov, ako sa liečiť pri omrznutí i pomôcť *zmrzlému človeku*, pričom myslí aj na prevenciu. Uvádzame niekoľko príkladov: *Potreбно je téš, abi sa zavolal najblížnejší múdri labeňík aľebo dobre skusení barvíř; tento odháďne, má-li sa temu skřišenému človeku žila pustit', abi ho **šľak** ňeporazil...* (s. 227). Omrznuté údy vylieči aj ďalší „ľudový“ liek, a to teplá hovädzia polievka, *s tímto prostriedkom vihojila sa jedna osoba, uš na nohách **brand** majjica, kteréj sa uš noha mala odrezat'* (s. 228).

Šľak. – BS *šľak* apoplexia, apoplexis, syn. *porazeňi*, *mrtvica*, *božá ruka*. V súčasných slovníkoch sa hodnotí ako hovorové expresívne slovo popri štandardných *porážka*, *mrtvica*, *infarkt*.

Brand. – V priloženom slovníčku v DS sa uvádzajú významy „zápal, sneť“, v nami sledovaných slovníkoch sa nenachádza.¹⁶ Na základe poznatkov o slovenských nárečiach môžeme doplniť, že je v nich prítomná lexéma *brand/brend*¹⁷ s významom „zápal, sneť“. S určitosťou ide o slovo nemeckého pôvodu *r Brand* s významom „oheň, požiar“, odb. „sneť“. V súčasnom spisovnom jazyku sa používa substantívum *sneť* so synonymom *gangréna*.

Domnievame sa, že aj týchto niekoľko citácií a z nich vyňatých interpretovaných lexém potvrdzuje Fándlyho záujem o sprostredkovanie poznatkov z oblasti zdravovedy v súvekom slovenskom jazyku. Napriek tomu, že väč-

¹⁶ V Historickom slovníku slovenského jazyka (1991) na s. 151 nájdeme príklady zo 17. – 18. stor. na sledovaný výraz *brand* s významom „zápal, sneť“.

¹⁷ Napr. v spišských nárečiach.

šina excerpovaných lexém nenadobudla celonárodnú platnosť, stále slúžia ako prostriedok na oživenie hovorovej slovenčiny.

Náš zámer predstaviť dielo z iného uhla uzatvárame takto: Hoci sa *Pilní domajši a poľní hospodár* často hodnotí atribútom „ľudová poľnohospodárska encyklopédia“, náš náhľad mu pridáva ďalší rozmer naznačený už v titule. Juraj Fándly tým, že prostým, zrozumiteľným jazykom a štýlom adekvátnym perceptívnym schopnostiam a vedomostnej úrovni jednoduchého ľudu interpretoval súveké poznatky zdravotníckoosvetového charakteru, zaslúžil sa aj o šírenie ľudovej zdravovedy, ktorá sa neskôr stala jedným z východísk pri tvorbe ďalších publikácií s podobnou tematikou i pri neskoršom zostavovaní slovenských lekárskeho terminologických slovníkov.

LITERATÚRA

BERNOLÁK, Anton: Slovník Slowenský Česko-Laťínsko-Ňemecko-Uherský. Zv. I – VI. Budae: Typis et sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae 1825 – 1827.

FÁNDLY, Juraj: *Pilní domajši a poľní hospodár*. I. Zostavili, textovo upravili a poznámky spracovali M. Majtán, J. Nižnanský a M. Majtánová. Bratislava: Tatran 1990. 517 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda 1191. 536 s.

Krátky slovník slovenského jazyka 4., doplnený a upravené vydanie. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003.

MINÁRIK, Jozef – MARČOK, Viliam – GAŠPARÍK, Mikuláš: Literatúra. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1969. 307 s.

Synonymický slovník slovenčiny. Tretie, nezmenené vydanie. Red. M. Pisárčiková. Bratislava: Veda 2004.

Slovník slovenského jazyka. Zv. I – VI. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1968. 816 s.

Slovník cudzích slov (akademický). Druhé, doplnené a upravené slovenské vydanie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2005.

Slovník slovenských nárečí. 1. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 1994. 936 s.

Slovník slovenských nárečí. 2. Red. I. Ripka. Bratislava: Veda 2006. 1066 s.

ŠMATLÁK, Stanislav: Dejiny slovenskej literatúry. I. Bratislava: Literárne informačné centrum 1997. 359 s.

SEDLÁK, Imrich a kol.: Dejiny slovenskej literatúry I. Martin: Matica slovenská 2009. 606 s.

Rázsochy

MATEJ POVAŽAJ

V súčasnosti sa častejšie hovorí a píše o potrebe dostavať nemocnicu v Bratislave v jej mestskej časti Lamač v lokalite *Rázsochy*. V písomných prejavoch sa môžeme stretnúť s dvomi pravopisnými podobami tohto názvu, s výrazne prevažujúcou podobou *Rázsochy*, ale aj s podobou *Rásochy*. Uvedieme niekoľko dokladov z internetových stránok: a) *Pozemok sa nachádza v Lamači za Tescom, v tichej lokalite Rázsochy, pod lesom, s krásnym výhľadom. – Rozostavaná Fakultná nemocnica Rázsochy v roku 1999. Pohľad na prednú časť. – Slovensko nemá nemocnicu celorepublikového významu, kde sa budú liečiť najťažšie ochorenia, a takto je naplánovaná nemocnica Rázsochy, navyše tu má byť aj lekárska fakulta. – Okolie rozostavanej budovy fakultnej nemocnice Rázsochy v Lamači by sa malo čoskoro premeniť na vedecko-technologický park... – Ak by plány na dostavanie Rázsoch vyšli, zmeny pocítia hlavne obyvatelia Lamača. – Fakultná nemocnica na bratislavských Rázsochách sa začala stavať v roku 1987... – Obrovský areál rozostavanej fakultnej nemocnice na Rázsochách v Lamači už pohltil asi 800 miliónov korún... – Čo bude teda s nedokončenými Rázsochami?* b) *... niekoľko rokov je predmetom rozhovorov, návrhov a riešení dostavba nemocnice Rásochy – Bratislava. – ... informovala, že takého projekty sa začali pripravovať aj v oblastiach, ako je zdravotníctvo, napríklad nemocničný komplex Rásochy v Bratislave.* Možno dodať, že na mapách Bratislavy sa lokalita, ktorej názov je predmetom tohto príspevku, uvádza pod názvom *Rázsochy* (porov. Bratislava. Orientačná mapa, 1986, mapový list 25; Bratislava. Orientačná mapa, 1989; Bratislava. Mapa mesta [7. vyd., rok vydania neuvedený]; Bratislava a okolie, 1999, mapový list 88).

Názov lokality *Rázsochy* súvisí so všeobecným podstatným menom *rázsocha*, ktoré má niekoľko významov. Je to predovšetkým základný význam „vidlicovito rozrastený konár alebo kmeň“ a z neho odvodený význam „nástroj upravený z takého konára“ (výklad významov sme citovali z Krátkeho slovníka slovenského jazyka, 2003; ďalej KSSJ). Slovo *rázsocha* sa používa aj na pomenovanie časti konského sedla, napr. *Predná zvýšená rázsocha istí pozíciu dieťaťa v sedle. – Na zadnej rázsoche je pútko na pripevnenie pod-*

chvostníka. – Skokové sedlá sú plytké, so stredne hlbokým posedlím a nízkou zadnou rászochou. (Tieto aj ďalšie doklady sú z internetových stránok.)

Okrem naznačených významov sa slovo *rászocha* používa aj ako geografický termín s významom „horský chrbát odbočujúci z hlavného horského pásma“ (KSSJ), napr. *Výhľady do divokej Batizovskej doliny umožňujú obdivovať rászochu Končistej... – Z východu je ohraničená bočnou horskou rászochou Krakovej hole... – Z hrebeňa severo-južným smerom vybiehajú rászochy. – Reliéf Tatier je dielom vodných tokov a horských ľadovcov, ktoré rozčlenili pohorie na viacero rászoch a rozoklaných chrbtov. – Typickými formami pre túto oblasť, ktorá je budovaná staršími magmatickými a metamorfovanými horninami, je mohutný centrálny chrbát s rászochami... – ... v tom čase sme prešli v Západných Tatrách takmer všetky hlavné hrebene aj s bočnými rászochami.*

Slovo *rászocha* je utvorené predponou *rász-*, aká je aj v slovách *rászcestie*, *rászštep*, *rásztoka*, *rászvora*, zo slovotvorného základu *socha* s pôvodným významom „palica, kôl, stĺp“ (porov. Rejzek, 2001, s. 859). V. Machek vo svojom Etymologickom slovníku jazyka českého a slovenského (1957) uvádza, že slovo *socha* znamená u Slovanov predovšetkým slabší kmeň hore s kýpťom po vetve, takže hore vzniká akási hrubá vidlica. Také sochy používali starí Slovania pri stavbách ako podporné stĺpy. V. Machek ďalej konštatuje, že v slovenčine sa slovom *socha* označovala aj dvojramenná vidlica pri studni, t. j. stĺp s vidlicou, v ktorej je upevnené žeriavové brvno. Slovo *socha* vo význame „podpera, obyčajne drevená, s dvojitém horným koncom“ zaznačuje aj štvrtý zväzok Slovníka slovenského jazyka (1964). V. Machek v citovanom diele konštatuje, že slovo *socha* je rozšírené v mnohých slovanských jazykoch, ale iba v češtine (dopĺňame, že rovnako aj v slovenčine) sa ustálil význam „statua“, t. j. „postava človeka alebo zvieratá zhotovená z dreva, kameňa, kovu a pod.“.

Vráťme sa však k názvu lokality *Rászochy*. Názov v podobe *Rászochy* je spisovný a názov v podobe *Rásochy* je nespisovný, nárečový. Pri vzniku nespisovnej, nárečovej podoby geografického názvu *Rászochy* sa uplatnilo spodobovanie znejšou spoluhlásky *z* stojacej na konci predpony pred neznelou spoluhláskou *s* stojacou na začiatku slovotvorného základu, teda na začiatku slova *socha*, resp. *sochy* a potom zjednodušením výslovnosti zdvojenou spoluhlásky podobne, ako je to aj pri všeobecnom podstatnom mene *rászocha*

(*ráz + socha* → *rássocha* → *rásocha*). Spodobovanie znelej spoluhlásky z stojacej na konci predpony pred neznelou spoluhláskou nastáva aj v slovách *rázcestie* [výsl. *ráscestie*], *ráztoka* [výsl. *rástoka*]. Slovo *rássocha* iba so spoluhláskou *s* je doložené v dokladoch z predpisovného obdobia, ktoré sa uvádzajú pri hesle *rássocha* v piatom zväzku Historického slovníka slovenského jazyka (2000).

Nedávno nás prekvapila informácia, že miestne zastupiteľstvo v Lamači schválilo premenovanie spisovného názvu lokality *Rássochy* s predponou *ráz-* na nespisovnú podobu *Rássochy* iba so spoluhláskou *s*. Takýto postup zastupiteľstva je v rozpore s platnými zákonmi o geografických názvoch. Podľa § 4 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky názov časti obce sa určuje v štátnom jazyku, pričom názvy častí obcí určuje a mení Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky na návrh obce. Návrh na určenie názvu časti obce pred jeho definitívnym schválením príslušným orgánom prerokúva poradný orgán Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, a to Názvoslovná subkomisia Terminologickej komisie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, v ktorej majú zastúpenie aj odborníci z rozličných odborov, okrem iných aj geografi, historici a jazykovedci. Podľa citovaného zákona nepripustné sú jazykovo nesprávne názvy. Geografické názvy nesídelných geografických objektov, ale aj názvy administratívne nesamostatných malých sídelných objektov z územia Slovenskej republiky zo zákona č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov štandardizuje Úrad geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, pričom poradným orgánom Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky pri štandardizácii geografických názvov je Názvoslovná komisia Úradu geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky. Podľa zásad o štandardizácii geografických názvov z územia Slovenskej republiky sa ako štandardizované názvy zásadne používajú spisovné podoby geografických názvov. Podľa § 3a zákona č. 270/1995 Z. Z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov sa v štátnom jazyku uvádzajú názvy obcí a ich častí, názvy ulíc a iných verejných priestranstiev, iné geografické názvy, ako aj údaje na štátnych mapových dielach vrátane katastrálnych máp, pričom podľa § 11 štátnym jazykom sa na účely uvedeného paragrafu rozumie slovenský jazyk v kodifikovanej podobe, t. j. spisovný jazyk. Z uvedeného vyplýva, že

zmena spisovného názvu lokality *Rázsochy* na nespisovnú podobu *Rásochy* nie je prípustná a že v úradnej komunikácii, v médiách a na mapách sa má aj naďalej používať iba spisovná podoba názvu *Rázsochy* s predponou *ráz-*.

LITERATÚRA

- Bratislava. Orientačná mapa. 1. vydanie. Bratislava: Slovenská kartografia, n. p., 1986. 128 s.
- Bratislava. Orientačná mapa. 6. vydanie. Bratislava: Slovenská kartografia 1989.
- Bratislava. Mapa mesta. 7. vydanie. Bratislava: Slovenská kartografia [rok vydania neuvedený].
- Bratislava a okolie. Podrobný atlas mesta. 4., aktualizované vydanie. Bratislava: MAPA Slovakia Bratislava, s. r. o., 1999. 120 s. ISBN 80-88716-76-4.
- Historický slovník slovenského jazyka. 5. zv. Red. M. Majtán. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2000. 692 s. ISBN 80-224-0628-7.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4., doplnené a prepracované vydanie. Red. J. Kačala, M. Pisárčiková, M. Považaj. Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2003. 988 s. ISBN 80-224-0750-X.
- MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1957. 628 s.
- REJZEK, Jiří: Český etymologický slovník. Voznice: Leda, spol. s r. o., 2001. 752 s. ISBN 80-85927-85-3.
- Slovník slovenského jazyka. Zv. 4. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964. 760 s.
- Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 215/1995 Z. z. o geodézii a kartografii v znení neskorších predpisov.
- Zákon č. 270/1995 Z. Z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov.
- Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky.

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (35)

RUDOLF KRAJČOVIČ

merač, m. kto niečo vymeriava, hranice chotára a pod., apel. od koreňa *mer-* v slove *merat'* činiť. príp. *-ač* (ako v slovách *vyberač*, *lámač*), v sloven. *merač*, *zememerač*; apel. doložené v 18. stor., HSSJ II. 287 (najbližšie srb., chorv. *merač*, *mjerač*, čes. *měřič*, poľ. *mierniczy* vo význame „zememerač“ atď.). – *Mereche* 1390, *Eghazasmerecze* 1487, *Dolne Mercážice* 1773, *Dolné Merašice*, obv. Hlohovec. – *Mereche* 1390, *Horne Meracžice* 1773, *Horné Merašice*, obv. Hlohovec, dnes po spojení obcí *Merašice*, obv. Hlohovec; názov od apel. *merač* v pl. forme *merači*, t. j. tí, čo vymeriavajú hranice chotára, pozemky a pod., motivovaný osadou obývanou meračmi, prípadne zememeračmi; záznam z r. 1487 s prívl. v prepise *Egyházas* (v prekl. patriaci cirkvi) naznačuje, že o vymeriavaní najmä pozemkov mala záujem cirk. vrchnosť, názov susednej obce *Biskupová* (*villa Domini Episcopi Nitriensis* 1326, p. hes. *biskup*) reálnosť výkladu názvu v hesle zvyšuje; po zlúčení obcí v r. 1892 topon. príp. *-ice* (disim. č : c na š : c) vznikla dnešná podoba názvu *Merašice*.

merat', verb. vymeriavaním určovať rozsah niečoho, pozemku, priestoru na stavbu, na sklad a pod.; p. heslo *merač*.

merník, m. hist. apel. *merač*, *zememerač*, od koreňa *mer-* v slove *merat'* činiť. príp. *-n-ík* (ako v slovách *zlatník*, *robotník*), v sloven. apel. *merník* vo význame „merač, geometer“ sa hodnotí ako arch., SSJ II. 134, apel. v podobe *merník* známe vo výchsl. náreč., SSN II. 154 (*miernik* v poľ. uvádza Brück., 330, popri *mierniczy* zememerač). – *Mernykfalua* 1363, *Mernik* 1408, *Mernyik* 1808, dnes *Merník*, obv. Vranov nad Topľou; názov podľa zememerača, ktorý s rodinou obýval osadu (k tomu porov. záznam z r. 1368

Mernykfalua, čiže usadlosť patriaca merníkovi, zememeračovi); v okolí obce boli bane na kaolín a ortuť (VSO II.), preto možno reálne predpokladať, že vlastníkom pôv. osady bol banský merník, čiže merač, ktorého úlohou bolo vymeriavať priestory potrebné na banskú činnosť, priestory na sklady vyťaženeho materiálu, priestory v baniach a pod., hist. názov v pôv. podobe *Merník* sa zachoval dodnes.

mestečko, n., zdrob. apel. (od *mesto* zdrob. príp. *-eč-ko*; p. heslo *mesto*) malé mesto, v sloven. apel. *mestečko* hist. doložené v 16. stor., HSSJ II. 290. – *Myeztechko* 1471, *Meztheczko* 1475, *Mesteczko* 1504, *Mestečko* 1773, dnes *Mestečko*, obv. Púchov; názov podľa usadlosti väčších rozmerov pripomínajúcej menšie mesto, usadlosti, v ktorej sa v minulosti obyvatelia okrem poľnohospodárstva venovali remeslám (VSO II.); hist. názov *Mestečko* sa zaužíval už v stredoveku.

mestisko, n., **miestisko**, n. vymedzený priestor, prípadne pozemok na nejakú činnosť, na hry, na jarmoky, na sklad a pod., apel. utvorené od apel. *mesto* v hist. význame „miesto určené na niečo“ príp. miesta *-isko* (ako v slovách *ohnisko*, *ihrisko* a pod.), apel. známe v slovenských náreč. *mestisko* i *miestisko* vo význame „priestor určený na skladovanie, na zábavy a pod.“, SSN II. 160, hist. apel. je doložené v 15. a 17. stor. v podobe *mestisko* i *meščiščo* vo význame „vymedzený pozemok“ alebo priestor na nejakú činnosť, na stavby, na jarmoky a pod.“, HSSJ II. 290 (známe v stčest. *městišče* i *městiště* miesto, pôda, MSČS 134, k názvu poľ. *Mieścisko*, Koz. Bad. II. 29 atď.). – *Meszticzka* 1618, *Mestiska* 1773, *Mesztisko* 1808, dnes *Mestisko*, obv. Svidník; názov motivovaný pozemkom vymedzeným na skladisko domácich výrobkov vyrobených z mlieka kráv a oviec; výrobky panstvo využívalo na potreby panských kuchýň alebo ako tovar na výmenu alebo predaj; reálnosť takéhoto predpokladu potvrdzuje skutočnosť, že obyvatelia obce sa okrem poľnohospodárstva v minulosti venovali chovu dobytka a oviec (VSO II.); hist. názov *Mestisko* sa používa dodnes.

mesto, n. väčšie sídlisko, obyčajne obchodné, priemyselné, administratívne a iné centrum, pôvodne miesto trhu, v sloven. *mesto*, apel. hist. doložené v 15. stor., HSSJ II. 290 (čes. *město*, poľ. *miasto*; pôvod. apel. *mesto* sa spája s apel. *miesto* vo význame „miesto trhu“ (Mch 365); p. heslo *mestečko*. – *Vyhel* 1253, *villa Regia* 1253, *Nove Mesto* 1773, *Nowé Mesto nad Váhom*, *Dolné Nové Mesto* 1786, *Nové mesto nad Váhom* 1920,

dnes *Nové Mesto nad Váhom*, okresné mesto; pôvodná usadlosť vznikla na starom slovanskom osídlení archeologicky doloženom objavom náleзов z veľkomoravského obdobia (VSO II. 329); jej poloha na križovatke Považskej cesty s cestou smerujúcou od východu cez brod Váhu na Moravu dala podnet, že po založení sa osada stala trhovou osadou, z ktorej sa v stredoveku stalo mestečko s rozličnými privilégiami, jarmočným právom, právom meča a i. (VSO II.); najstarší záznam je maďar. v prepise *Uyhel* (1253) v prekl. *Nové Miesto* zrejme vo význame „nové miesto trhu“, o ktoré mal záujem uhorský kráľovský dvor, svedectvo o tom podáva lat. záznam *villa Regia* (1263), v prekl. kráľovská usadlosť; novšie k názvu *Nové Mesto nad Váhom* pribudol nový názov *Dolné Nové Mesto* (1786) iste ako názov protikladný k hist. názvu *Horné Nové Mesto* (porov. záznam z r. 1786 *Horné Nowé Mesto*, dnes *Kysucké Nové Mesto*), no zaužíval sa názov *Nové Mesto nad Váhom*. – *Kisucz* 1244, *Nowe Mesto* 1438, *civitas Nova* 1441, *Horne Nove Mesto* 1773, *Horné Nowé Mesto* 1786, *Nové Mesto nad Kysucou*, *Kysucké Nové Mesto* 1920, dnes *Kysucké Nové Mesto*, okresné mesto; podľa najstaršieho dokl. mesto sa pôvodne nazývalo *Kysuca* (1244) podľa polohy založenej usadlosti pri rieke Kysuca; v 14. stor. usadlosť dostala výsady mestečka, čo zrejme dalo podnet mestečko nazývať *Nové Mesto* (porov. záznam z r. 1438 *Nowe Mesto* a lat. záznam z r. 1441 *civitas Nova* v prekl. *Nové Mesto*), ku ktorému neskôr pribudol privil. *Horné* (1773) zrejme ako protikladný privil. k privil. *Dolné* v názve *Dolné Nové Mesto*, dnes *Nové Mesto nad Váhom*; neskôr z názvov *Kysucké Nové Mesto* a *Nové Mesto nad Kysucou* sa zaužíval názov *Kysucké Nové Mesto*.

miezga, f. šŕava v stromoch, živica v ihličnatých stromoch, v sloven. *miazga*, v náreč. i *miezga*, *mízga* (v stčest. *miezha*, dnes čes. *míza*, pol. *miazga* atď.). – *Myzgouc* 1439, *Mezgouc* 1477, *Miezgócz*, *Miezkocz* 1773, *Mizgowce* 1786, *Mjergowce* 1808, *Miezgowce* 1920, dnes *Miezgowce*, obv. Bánovce nad Bebravou; názov (od topon. apel. *miezgovec*, to od *miezga* príp. miesta *-ovec* ako v názvoch *Hlohovec*, *Tisovec*) motivovaný miestom, kde osadníci boli povinní v službách panstva získavať miazgu spod kôry kmeňov brezových stromov, prípadne ich konárov potrebnú na výrobu jemného dechtu; výklad potvrdzuje názov susednej obce *Brezolupy* (*Brezolup* 1323), t. j. názov osadníkov povinných lúpať brezovú kôru (viac v hesle

brezolupi); z pôv. názvu *Miezigovec* topon. príp. *-ovce* vznikla dnešná podoba názvu *Miezigovce*.

miezigovec, m. miesto, kde sa spod brezovej kôry získavala miazga potrebná na výrobu dechtu; p. heslo *miezga*.

mládza, f. porast mladej trávy na pozemku už skôr skosenej trávy na seno, sloven. *mládza* i *otava*, podobne v náreč., apel. hist. doložená v 17. stor., HSSJ II. 310 (čes. *otava*, ale *mládza* má význam „mladý les“, p. Mch. 367); p. heslo *mládzov*.

mládzov, -a, -o, men. adj. od *mládza* (p. heslo) príp. men. adj. *-ov, -ova, -ovo*. – *Mlagho* 1436, *Mlazowo*, *Mlagyo* 1773, *Mladzowá*, *Mlad'owá* 1808, *Mládzo* 1920, dnes *Mládzo*, obv. Poltár; názov v hist. forme men. adj. *Mládzo* či *Mládzo* motivovaný porastom mladej trávy na pozemku v blízkosti založenej obce po prvej kosbe trávy na seno; výklad potvrdzuje údaj z dejín obce, že obyvatelia sa v minulosti okrem poľnohospodárstva venovali chovu dobytku, ktorý si vyžadoval pestovanie sena i mládze; z hist. názvov *Mládzo*, *Mládzo* či názvu v adj. forme fem. *Mládzo* (1808) sa ustálil názov *Mládzo*.

mlyn, m. zariadenie na mletie obilia na múku, krúpy a pod., budova s mlynom, v sloven. náreč. i *mleň*, *mľín*; apel. hist. doložené v 15. stor., HSSJ II. 315 (čes. *mľín*, poľ. *młyn* atď.); p. heslá *mlynár*, *mlynárovc*.

mlynár, m. odborník na mletie obilných zrn, majiteľ mlyna, od apel. *mlyn* činiť. príp. *-ár* (ako v slovách *murár*, *kuchár*), v sloven. *mlynár*, v náreč. i *minár*, apel. doložené v 16. stor., HSSJ II. 315 (čes. *mlynár*, poľ. *młynarz* atď.); p. hes. *mlynárovc*.

mlynárovc, m., pl. členovia rodiny, prípadne veľkorodiny majiteľa mlyna, mlynára (od apel. *mlynár* rodin. kolekt. príp. *-ovci*). – *Molnarwagasa* 1414, *Mlinarocz* 1618, *Mlinarowcze* 1773, dnes *Mlynárovc*, obv. Svidník; v sloven. prostredí pôvodný názov mal azda podobu *Mlynárovc*, čiže živý názov rodiny alebo veľkorodiny bývajúcej v usadlosti, ktorú vlastnil mlynár, prípadne v ktorej mlynár mal príbytok; usadlosti založili na pozemku získaného vyklčováním a zúrodnením rúbaniska, svedectvo o tom podáva najstarší maďar. záznam v prepise *Molnárwágása* (1414) utvoreného od maďar. apel. *molnár* (prevzatého zo slovan. *mlynár*, k tomu Kn. Mny I.1. 342) a apel. *wágás* vo význame „rúbanisko“; zo živého ľud. názvu *Mlynárovc* topon. príp. *-ovce* už v stredoveku vznikla dnešná podoba názvu *Mlynárovc*.

Starší záznam *Mlinarocz* (1618) možno čítať i *Mlynárovec* a vyložiť ho ako miesto obývané rodinou či veľkorodinou mlynára, napokon pre jeho neskorší výskyt (1618) a vzhľadom na záznam z r. 1773 *Mlinarowcze* možno ho čítať ako *Mlynárovice*, čiže s topon. príp. *-ovce*.

mních, m. člen rehole žijúci v kláštore, v minulosti aj osamote na vzdialenom mieste, v sloven. náreč. i *mích*, apel. *mních* hist. doložené v 16. stor., HSSJ II. 316 (čes. *mních*, poľ. *mnich*, vykladá sa z germ. *munih*, Mch. 370, ale srb., chorv. *monah*, podobne v rušt. *monach*, vykladá sa z gréčt., Vas. II. 649); p. heslo *mníchov*.

mníchov, -a, -o, men. adj. (od *mních* adj. príp. *-ov*, *-ova*, *-ovo*) niečo patriace mníchovi, vzťahujúce sa na mnícha; p. heslo *mních*. – *Monoh Lehota* 1439, *Barath Lehota* 1493, *Lehota* 1773, *Mnihowa Lehota* 1786, *Mníchová Lhota* 1808, *Mnichová Lehota* 1920, dnes *Mníchova Lehota*, obv. Trenčín; názov v sloven. prostredí od pôvodu zložený v podobe *Mníchova Lehota*, t. j. od men. adj. fem. *mníchova* a od *lehota*, čiže osada na istý čas oslobodená od daní alebo aj iných dávok patriaca mníchovi; v starších záznamoch k sloven. názvu *Lehota* pribudol prívl. výchsl. pôvodu *monach* (porov. dokl. z r. 1439 *Monoh Lehota*) a prívl. pôvodu maďar. *barát* vo význame „mních, reholník“ (porov. dokl. z r. 1493 *Barath Lehota*); z hist. názvov *Mníchova Lhota*, *Mníchova Lehota* (v r. 1806 *Lhota*) ustálil sa názov v zložení *Mníchova Lehota*.

mníšek, m., zdrob. apel. od *mních* expr. zdrob. príp. *-ek* (ako v slovách *chlapček*, *zvonček*); v sloven. dnes *mníšik* (tvorbou známe v poľ. *mniszek*). – *locus Heremitory* 1255, *domus Heremite* 1287, *Remethe* 1338, *Remethe*, *Meissek* m. *Mnissek* 1773, *Remete*, *Mnissek* 1808, *Mníšek* 1920, dnes *Mníšek nad Hnilcom*, obv. Gelnica. – *locus Heremitoris* 1323, *Remete*, *Mnissek* 1786, dnes *Mníšek nad Popradom*, obv. Stará Ľubovňa; názvy od expr. zdrob. apel. *mníšek*, to od *mních* (p. heslo) motivované pustovníkom, mníchom bývajúcim osamote v menšej pustovni; skutočnosť, že ide o obydlie, o sídlo pustovníka, podávajú svedectvo najstaršie lat. záznamy *locus Heremitory* (1255), *domus Heremite* (1287) v preklade „miesto, sídlo, dom pustovníka“ (v sloven. apel. *eremita* pustovník je doložené v 18. stor., HSSJ I. 341); v sloven. prostredí vznikla podoba názvov *Remeta*, neskôr *Mníšek* s orientač. prívl. *nad Hnilcom*, *nad Popradom* a názvy v spojení *Mníšek nad Hnilcom* a *Mníšek nad Popradom* sa zaužívali.

moča, f., hist. apel. vodou premočený, blatom zanesený priestor v teréne, obyčajne po dlhotrvajúcich dažďoch, od koreňa *moč-* v slove *močiť* vo význame „namáčať v tekutine“ príp. *-a* (ako v slove *voda*); v sloven. blízke verb. *močiť* namáčať, pôvodom blízke apel. *moč* výlučok z obličiek; apel. *moča* vo význame „mokrina, vlaha i daždivé počasie“ známe v slovan. jazykoch (napr. srb., chorv. *moča* mokrina, vlaha, daždivé počasie, Skok II. 449, strus. *moča*, cirk. slovan. *moča* blato, slovin. *moča* vlaha, nečas, uvádza Vas. III. 666). – *Moch* 1208, *Mooch* 1274, *Nagmoch* 1425, *Mocs* 1773, *Dunamocs* 1920, *Moča* 1927, dnes *Moča*, obv. Komárno; názov podľa plochy zamokrenej, blatistej pôdy v blízkosti založenej obce; obec vznikla pri ľavom brehu Dunaja, preto je reálne predpokladať, že mokriny v blízkom okolí založenej obce vznikali zo záplav po zdvihnutí hladiny Dunaja; napokon výklad názvu potvrdzuje nížinný ráz chotára (s n. v. 103 – 117 m) s lužnými pôdami, lužnými lesmi, s poriečnymi ramenami a miestami s plochami pokrytými pieskom (VSO II.); v stredoveku boli ešte v blízkom okolí dnešnej obce dve obce, *Malá Moča*, maďar. *Kis Mocs* (*Moch* 1388, *Kysmoch* 1425) a *Teodorova Moča* (*Tiuodormoch* 1394), v 16. stor. ich zničili Turci a obidve obce zanikli, zostala iba *Veľká Moča* (porov. dokl. *Nagmoch* z r. 1425), ktorá sa bez prívl. v podobe *Moča* zachovala dodnes.

močiar, m. miesto plytšej stojatej vody, obyčajne zabahnenej a zarostenej vodným rastlinstvom, krovím a pod.; v sloven. náreč. i *močár*, *močar*, apel. hist. doložené v 16. stor., HSSJ II. 322 (v češt. *močál*, v náreč. i *močár*, poľ. *moczar*, *moczara* atď.). – *de Pallude* 1305, *Mochar* 1388, *Muczjar* 1773, *Mocsár* 1808, *Močiar* 1920, dnes *Močiar*, obv. Banská Štiavnica; názov motivovaný priehlbínou so stojatou vodou porastenu vodným rastlinstvom v blízkosti založenej osady, dnes obce; najstarší záznam je lat. od apel. *palus*, gen. *paludis* močiar, barina a pod.; názov po úprave v podobe *Močiar* sa používa dodnes.

Močidl'ane, pl. ľud. živý názov osadníkov bývajúcich v blízkosti močidiel, močaristých priehlbín, ktoré sa používali na máčanie konopí alebo ľanu (od apel. *močidlo* kolekt. obyvat. príp. *-'ane*); p. heslo *močidlo*. – *Machala* 1338, *Mochola* 1427, *Moczidlany* 1773, *Močidlany*, *Močol'any* 1808, *Močidlany* 1920, dnes *Močidl'any*, obv. Sabinov; názov motivovaný polohou obce založenej pri priehlbínach so stojatou vodou, pri močidlách, ktoré obyvatelia využívali na namáčanie konopí, prípad. ľanu na ich ľahšie spracovanie; z hist.

ľud. názvu *Močidl'ane* už v stredoveku topon. príp. *-any* vznikla dnešná podoba názvu *Močidl'any*; obec v r. 1971 sa stala časťou obce Jarovnice. – *Mochilan* 1392, *Mochydleny* 1489, *Mocžidlany* 1773, *Močidlany* 1808, *Močidlany* 1920, dnes po spojení s obcou *Popudiny* (p. heslo *popud*, *popudiny*) pôvodný názov *Močidl'any* sa od r. 1957 stal časťou zloženého názvu *Popudinské Močidl'any*, obv. Skalica; názov rovnako motivovaný ako názov obce *Močidl'any*, čiže polohou obce pri močidlách využívaných na namáčanie konopí a ľanu; nový zložený názov *Popudinské Močidl'any* sa zaužíval.

Najstaršie záznamy v prepise *Mačala* (1338), *Močola* (1427) mohli vzniknúť odsunutím konc. *-ne* alebo *-ny* a vyrovnaním slabík v stmaďar. a zjednodušením *dl* na *l* v sloven. názve *Močidl'ane* či *Močidl'any* (porov. záznam názvu tej istej obce z 18. stor. *Mocžidlany*) alebo ide o pomaďar. záznamy sloven. názvov *Močidlá* pričinením pisára, napokon môžu to byť názvy z maďar. apel. *mocsolya* prevzatého zo slovan. *močidlo* či *močilo* (vykladá sa zo srb., chorv. *močilo*, p. Kn. MNy I. 1. 341).

močidlo, n. priehlbina so stojatou vodou, kde sa močia konope alebo ľan na ich ľahšie spracovanie, močarina, v sloven. náreč. i *močilo*, hist. doložené v 16. a 17. stor. v uvedených významoch, HSSJ II. 322 (stčes. *močidlo* barina, močiar, poľ. *moczydło*, slovin. *močilo*, podobne aj v srb., chorv. *močilo*, Skok II. atď.); p. heslo *Močidl'ane*.

močiť, verb. **máčať** na istý čas niečo nechať vo vode alebo v inej tekutine, v sloven. verb. *močiť* doložené v 17. a 18. stor., *máčať* v 17. stor., HSSJ II. 243 n, 322; p. heslá *Močidl'ane*, *močidlo*.

moder, -a -o, **modr**, -a, -o, hist. men. adj. niečo sfarbené do modra, odtieň niečoho modrého, v sloven. tvarom blízke mask. *modro*, adv. *modro*, *do modra* a pod., men. adj. sa zachovalo v južnoslovan. jazykoch (slovin. *moder*, srb., chorv. *modar* atď.); p. heslo *modrý*. – *Modor* 1158, *Modur* 1256, *Modra* 1390, *Modra* 1404, *Modra* 1773, dnes *Modra*, obv. Pezinok; názov motivovaný častým modrastým sfarbením okolia založenej usadlosti, neskôr obce a mesta iste ako odlesk čistej modrej oblohy v slnečných dňoch, bola to iste blízka vrchovina Malých Karpát porastená lesom (k tomu porov. čes. miestny názov *Modrá hora*, podľa ktorého sa v diele MJČ III. 121 vykladá názov obce *Modřany*), napokon k vzniku názvu *Modra* a hlavne k jeho ustáleniu mohli prispieť do modra sfarbené zavodnené plochy v okolí pôvodnej usadlosti, po ktorých zostali močaristé preliačiny (nazývané *Šúr*) a moča-

risté, lužné pôdy (VSO II. 261, k tomu porov. názov *Modré pleso* v Tatrách); mestské výsady Modra získala v 14. stor., pôsobili v nej viacerí národní buditelia, spisovatelia, novinári, z nich treba predovšetkým uviesť Ľudovíta Štúra; hist. názov *Modra* si mesto zachovalo dodnes. – *Modra* 1451, *Modra* 1773, *Modra* 1808, dnes *Modra nad Cirochou*, obv. Humenné; názov od men. adj. fem. *modra* (viac v predchádzajúcej časti hesla *moder*; *modr*) motivovaný stojatými vodami v priehlbínach v blízkosti založenej obce s modrastou hladinou sfarbenou odrazom modrej oblohy v slnečných dňoch; výklad má oporu v ráze chotára (s n. v. 170 – 614 m) s vrstvami naplavenej hliny, ílu po záplavách rieky Cirochy, po ktorých zostali priehlbiny naplnené stojatou vodou (VSO II. 264); novšie k hist. názvu *Modra* pribudol orientač. prívl. *nad Cirochou* podľa polohy obce, zložený názov *Modra nad Cirochou* sa zaužíval.

modrov, -a, -o, hist. men. adj. niečo sfarbené s odtieňom do modra; p. heslo *modrový*.

modrovka, f., topon. apel. v zdrob. forme od koreňa *modrov-* (v slove *modrový*) zdrob. príp. -ka (ako v slovách *dážďovka*, *križovka*) niečo modré menších rozmerov; p. hes. *modrový*.

modrový, -á, -é, hist. adj. niečo modré, sfarbené do modra, od koreňa *modr-* (v slove *modrý*) adj. príp. -ový, -ová, -ové (ako v slovách *fialový*, *vodový*). – *Madro et alia Madro* 1348, *Nagmodro* 1452, *Welka Modrowa* 1773, *Welká Modrowka* 1808, *Velká Modrovka* 1920, dnes *Modrová*, obv. Nové Mesto nad Váhom. – *alia Madro* 1348, *Kysmodro* 1452, *Mala Modrowa* 1773, *Malá Modrowka* 1808, dnes *Modrovka*, obv. Nové Mesto nad Váhom; názvy od hist. adj. fem. *modrová* (porov. dokl. *Welka Modrowa*, *Mala Modrowa* z r. 1773), pričom najstaršie záznamy možno čítať *Modrov* (porov. maďar. názov obce *Modró*); motiváciou vzniku názvov oboch obcí zrejme bola vo väčšej priehlbine, prípadne vo väčších priehlbínach stojatá voda, v ktorej sa v slnečných dňoch odrážala modrá farba oblohy; v blízkosti obcí je minerálny prameň (VSO II.), preto je reálne predpokladať, že stojaté vody vznikali v chotároch obcí v dávnej minulosti, keď z prameňa voľne vytekala pramenitá voda a zaplavovala okolie; v stredoveku po rozdelení pôvodnej obce vznikli dve obce v sloven. prostredí pomenované *Velká Modrová* a *Malá Modrová*, neskôr obec *Velká Modrová* dostala názov bez prívlastku v pôvodnej podobe *Modrová* a obec *Malá Modrová* dostala názov takisto bez prívlastku v zdrob. podobe *Modrovka*, nové názvy sa ustálili.

modrý, -á, -é, adj. niečo, čo má modrú farbu, v sloven. *modrá obloha*, *modré oči* a pod., v náreč. aj *modruo*, *modruo nebo*, adj. doložené v 17. stor., HSSJ II. 324 (čes. *modrý*, poľ. *módry* atď.). – *Keykkw* 1290, *Kekkw* 1446, *Modrikamen* 1773, *Modrý Kámen* 1808, *Modrý Kameň* 1920, dnes *Modrý Kameň*, obv. Veľký Krtíš; v sloven. prostredí názov s prívl. *Modrý* od adj. *modrý*, t. j. modrej farby, a apel. *kameň* v prenes. význame „hrad s hradbami na skalnej vyvýšenine“ v snečných dňoch s odleskom modrej oblohy; napokon modrá farba oblohy sa mohla odrážať aj na hladine potokov *Krtíšok* a *Riečka*, pri ktorých hrad i obec vznikli, čo zrejme mohlo prispievať k ustáleniu prívlastku *Modrý*; najstaršie záznamy sú maďar. v prepise *Kékkő* (1290, 1446) od adj. *kék* modrý, belasý a apel. *kő* kameň, prenes. hrad z kameňa alebo na skalnej vyvýšenine; podľa hist. dokl. možno urobiť záver, že obec *Modrý Kameň* (maďar. *Kékkő*) podľa jej polohy v blízkosti hradu bola okolím i úradne pomenovaná názvom hradu a názov v hist. zloženej podobe *Modrý Kameň* sa ustálil.

SKRATKY

Literatúra: Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna 1957.

HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka. I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1991 – 2008.

Koz.Bad. I. – II. – KOZIEROWSKI, Stanislaw: Badania nazw topograficznych. I. – II. Poznań: Nakładem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1921 – 1922.

Kn.MNy I., 1., 2. – KNIEZSA István: A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I. 1., 2. Budapest: Akadémiai Kiadó 1955.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2.vyd. Praha: ACADEMIA 1968.

MSČS – BĚLIČ, Jaroslav, KAMIŠ, Adolf, KUČERA, Karel: Malý staročeský slovník. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1978.

Prof. – PROFOUS, Antonín: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původný význam a změny. I. – V. (na V. svázku spolupracoval J. Svoboda). Praha: Nakladatelství ČSAV 1947 – 1960.

Skok I. – IV. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I. – IV. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti 1971 – 1974.

SSJ I. – V. – Slovník slovenského jazyka. I. – V. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959 – 1965.

SSN I., II. – Slovník slovenských nářečí I., II. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994 – 2006.

Vas. I. – IV. – VASMER, Max: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo Progress 1964 – 1973.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. I. – III. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977 – 1978.

Skratky jazykov: cirk. slovan. – cirkevná slovančina, čes. – český, češt. – čeština, germ. – germánsky, gréčt. – gréčtina, chorv. – chorvátsky, lat. – latinský, maďar. – maďarský, náreč. – nárečie, poľ. – poľský, rušt. – ruština, slovan. – slovanský, sloven. – slovenský, sloven. náreč. – slovenské nárečia, slovin. – slovinský, srb. – srbský, stčešt. – stará čeština, stmaďar. – stará maďarčina, strus. – staroruský, strušt. – stará ruština, výchsl. náreč. – východoslovenské nárečie.

Iné skratky: adj. – adjektívum, adv. – adverbium, a i. – a iné, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, arch. – archaický, atď. – a tak ďalej, cirk. – cirkevný, činit. – činiteľský, disim. – disimilácia, dokl. – doklad, f. – femininum, gen. – genitív, hist. – historický, kolekt. – kolektívny, konc. – koncový, koncovka, ľud. – ľudový, m – meter, m. – maskulínium, maďar. – maďarský, n. – neutrum, n. v. – nadmorská výška, obv. – obvod, orientač. – orientačný, p. – pozri, pl. – plurál, pomaďar. – pomaďarčený, porov. – porovnaj, pôv. – pôvodný, prekl. – preklad, prenes. – prenesene, príp. – prípona, prípad. – prípadne, prívl. – prívlastok, r. – rok, rodin. – rodinný, sloven. – slovenský, stor. – storočie, t. j. – to jest, topon. – toponymický, topon. apel. – toponymické apelatívum, forma apelatíva vyskytujúca sa len v miestnom názve, verb. – verbum, zdrob. – zdrobený, zdrobnenina.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Zemiaky a ich spracovanie v staropazovskej kuchyni

ANNA MARIČOVÁ

Zemiaky (lat. *Solanum tuberosum*) sú hľuznatá plodina s vňaťou. Patria medzi najvýznamnejšie poľnohospodárske rastliny. Pôvod majú v Južnej Amerike, v Peru. Do Európy ich priniesli v 16. storočí a tu sa ich pestovanie a udomácnovanie šírilo rozličným tempom v jednotlivých krajinách.

Od založenia Starej Pazovy zemiaky boli tradičným pokrmom Slovákov a dodnes patria k najdôležitejším základným potravinám. Ich nárečový názov je *krumple*, ako je to i v južných častiach stredného Slovenska, odkiaľ pochádza najviac vojvodinských Slovákov. Zemiaky nie sú rastlinou náročnou na pôdu a tunajšie podnebie im vyhovuje, zem je úrodná, ak nie sú príliš suché roky, úroda býva hojná. V minulosti sa zemiaky líšili hlavne podľa farby: boli *biele aj rózavie krumple*, dnes sa pestujú mnohé odrody, ale i naďalej sa hovorí o zemiakoch bielej a ružovej farby. Kto mohol, ten si zemiaky pestoval sám. Pazovčania radi jedávali zemiaky a hojne ich pestovali. Tými, čo sami nespotrebovali, krmili statok alebo zvyšné zásoby predávali. Zemiaky obyčajne nebývali drahé a tak aj tí najchudobnejší mali lacný pokrm.

Na zimu sa v minulosti zemiaky uschovávali pred zmraznutím *do jame* (*do trapu*). Neskoro v jeseni sa v záhrade blízko domu vykopala jama – najmenej pol metra do hĺbky a veľkosť závisela od množstva zemiakov. Jama sa vystlala slamou, na ktorú sa sypali očistené a zdravé zemiaky. Upravili sa do kopca, prikryli sa slamou a zasypali sa zemou. Takto uskladnené zemiaky mohli zostať do jari. Cez zimu sa jama otvárala podľa potreby – vybralo sa určité množstvo zemiakov a dalo sa do pivnice alebo do komory a jama *sa znovu zakrila*.

Na jar zemiaky v pivnici začali klíčiť a mäkli, preto sa *klíče* čistili, ale menšie zemiaky sa potom s klíčkami sadili do vykovaných hniezd, aby čím

skôr vyklíčili zo zeme. Hniezda boli usporiadané do radov. Zemiaky sa sadili v záhrade vedľa domu a boli určené na každodennú spotrebu: *F každom ratku bolo eno dvacad' hiezdou.* Pravda, to súviselo s dĺžkou radu. V poli sa zemiaky sadili do brázd *za pluhom* alebo *pod motiku*. Zemiaky sa sadili, keď už prestávali mrazy. V máji sa vňať už zelenala a zemiaky zakvitli peknými bielymi alebo jasnofialovými kvetmi. Potom sa *krumple okopávali a zahrňali* – v záhrade motykou a v poli pluhom. V tom čase sa na nich objavovala *zlatica* (pásavka zemiaková). Starí ľudia a deti *zbierali zlatice do plachovej škattuli, do konzérve* (plechovice) *a potom ih gazili* (mliaždili) *z nohou*. Z dolnej strany listov bolo na tisíce žltých vajčiek. Aby pásavka neobžrala listy a nezničila ich, museli sa zemiaky postrekovať alebo posýpať *práskom za zlatice* (ochranným prostriedkom). V júni už v hniezdach boli zemiaky na spotrebu – najprv malé a potom i väčšie. Vyberali sa na začiatku septembra, keď vňať začala schnúť. V záhrade *sa viberali* (vykopávali sa) *z motikou* a *zbierali sa do kórpe* (do prútených košov s dvoma uchami). V poli sa zemiaky vyorali pluhom na brázd, zbierali sa na hľby a potom do vriec. Vrecia sa naložili na sedliacky drevený voz a viezli sa domov na zimu.

Zemiaky sa v Starej Pazove konzumujú v rozličných podobách – v minulosti boli iba varené alebo pečené. Varili sa *s koškou* (v šupe) alebo *obiele-ňie* (ošúpané), piekli sa v šupe, neskoršie sa surové, ošúpané a nakrájané na kúsky pražili na masti alebo na oleji. Iba zriedka sa zemiaky konzumovali ako samostatné jedlo. Od začiatku 20. storočia sa zemiaky pripravujú ako príloha k mäsitým jedlám a pridávajú sa do cestovín a do iných jedál – strukovín, zelenín, polievok.

Málo jedál sa v Pazove pripravuje bez zemiakov a zemiaky sa pripravujú azda na sto spôsobov: *suchie krumple, vareňie alebo pečeňie pot koškou* (v šupe), *krumple pod mundierom, pražeňie krumple, pečeňie krumple, vareňie krumple, krumple na tapši* (na pekáči s cibulou), *krumple na hustuo, krumple na červenuo, krumplóvi paprikáš, pire, krumplóvi šalát* a iné.

Mladie krumple sa obyčajne pražili na masti alebo na oleji. Najchutnejšie boli celkom drobné, ale tie sa *sporo škrabali* (pomaly sa šúpali). Väčšie sa pred prípravou krájali *na gaštani* (na kruhy) alebo *na krížalke*. Len zriedka sa celkom mladé zemiaky varili.

Starie krumple sa používali na rozličné spôsoby. V šupe sa varili alebo sa piekli v rúre alebo v peci (*vareňie, pečeňie pot koškou*) najčastejšie na

raňajky k zabíjačkovým výrobkom. Častejšie sa piekli v rúre – iba voľne nasypané, nie v pekáči. Upečené sa dali do misy a prikryli sa *vechtikom* (utierkou na utieranie riadu), *abi sa potparili* a aby sa lepšie *bielili*. S nimi sa jedli škvarky, *maťejka* (tlačenka), *majoške* (jaternice s pečienkou), klobása alebo slanina a kyslá kapusta. Uvarené s *koškou* sa záväzne jedli na Veľký piatok, keď sa v Pazove postilo.

Celkom drobné zemiaky sa umyli, dali sa do pekáča, pridala sa masť a nakrájaná cibuľa a piekli sa v peci – boli to *krumple pod mundierom* a jedli sa so šupou. Na pekáči sa buď v rúre, alebo v peci piekli zemiaky nakrájané obyčajne *na krížalke* iba s masťou, niekedy sa nakrájalo dosť cibule a hore sa dala slanina nakrájaná natenko a *ponakrajovaná* (nožom) – to boli *krumple na ťapši*. Zemiaky sa mohli piecť i s mäsom (slepačím alebo bravčovým) alebo s čerstvou klobásou. V Starej Pazove nebolo zvykom piecť zemiaky so suchou údenou klobásou. Niekedy sa zemiaky varili v slanej vode nakrájané na menšie kusy, pričom sa voda zo zemiakov mohla využiť na polievku a zemiaky sa poliali *spustenou* masťou a posypali sa *listokáma* (petržlenovou vňaťou).

Praženie a pečenie zemiaky v druhej polovici 19. st. mali široké uplatnenie – podávali sa na svadbách, na kare, na krstínach, na zabíjačkách, pri meninách, na rozličných oslavách a pri nedeľnom obede. V súčasnosti k nim pribúdajú obľúbené hranolčeky a hneď po nich *pire* (zemiaková kaša).

Krumple na hustuo sa pripravovali tak, že sa v slanej vode uvarili zemiaky pokrúpané na menšie kúsky. Na masť sa usmažila cibuľa, niekedy sa pridala i mletá červená paprika, do toho sa vložili očistené a pokrúpané zemiaky a zaliali sa trochou vody, v ktorej sa varili. *Krumple na červenuo* sa robili zo zemiakov, ktoré sa varili v polievke, obyčajne s bravčovým slaným alebo údeným mäsom a s *nasoleňim* jazykom. Najprv sa z *vilíčkou pogňavili* (pretlačili sa alebo sa prelisovali) a potom sa zaliali horúcou masťou, do ktorej sa dala mletá červená paprika. Jedli sa s vareným mäsom.

Krumplóvi paprikáš sa pripravoval tak, že sa usmažila cibuľa na masť, pridala sa mletá sladká červená paprika, do toho sa dali na kusy nakrájané zemiaky, mäso alebo údená klobása, takisto nakrájané na kúsky, to sa zalialo vodou a nechalo sa variť, kým mäso nebolo mäkké. Pri konci sa pridala soľ (dnes sa dávajú aj iné príchute, napr. *vegeta*).

Krumpľoví šalát je novšie jedlo a robí sa zo zemiakov uvarených v šupe, ktoré *sa obielia* (olúpu), nakrájajú na kolieska, k tomu sa pridá nadrobno pokrúpaná cibuľa, olej, ocot a soľ. Tento šalát sa i dnes v Starej Pazove jedáva s rybami, s pečenou bravčovinou a podobne.

K novším jedlám patrí i *paprika plnená s krumpľáma*. Surové zemiaky sa nahrubo nastrúhajú, prichutia sa a dávajú sa do očistených surových papriek. Takto naplnené papriky sa pečú v pekáči spolu s mäsom.

Haruľa bola jedným z obľúbených jedál, ktoré sa v minulosti robilo iba na raňajky, keď sa ráno vykúrila pec. Neskoršie sa chystala i na obed alebo na večeru. Pripravuje sa zo surových, ošúpaných a na hrubom strúhadle nastrúhaných – *na reseľove nareseľuvaňich* – zemiakov, do ktorých sa pridá trochu slanej vody a múka. Táto masa sa pečie vo vymastenom pekáči a nesmie byť hrubá. Hore sa poleje masťou. Môže sa piecť i v rúre alebo ako palacinky na panvici na sporáku. Po upečení sa krája na štvorce a je sa s *rosolenou* surovou cibuľou a kyslým mliekom. Ešte lepšie chutí, ak sa hore nastrúha syr.

V stredu a v sobotu sa v Starej Pazove varilo *s cesta* (cestoviny). Do niektorých cestovín sa pridávajú zemiaky. *Gel'éd'iňe* (knedle) a *šuchnód'le* (šúľance) sa pripravovali zo zemiakového cesta, kým rezance *sa osípali* (posýpali sa) varenými zemiakmi. Na *gel'éd'iňe* sa najprv ošúpali surové zemiaky, pokrújali sa a varili sa v osolenej vode. Uvarené *sa pogňiavili* (pretlačili sa), pridalo sa vajce, trochu stuhutej masti, soľ a múka. Nemiesili sa tuho, ale sa nesmeli lepiť na ruky. V rukách (namúčených alebo namastených) sa formovali knedle a dávali sa do vriacej vody. Keď vyplávali na povrch, mohli sa *z d'ierkavou varečkou* vyberať do *t'apši* (pekáča). Boli to slané knedle, ktoré sa posýpali nastrúhaným syrom alebo sa poliali *z horkou zápraškou*, ktorá sa robila tak, že sa na masti usmažila múka, do ktorej sa pridala červená mletá paprika. Okrem slaných knedlí varili sa i knedle *zo sl'íkama* (so slivkami). Cesto bolo rovnaké, ale sladké knedle sa posýpali opraženými chlebovými omrvinami, usmaženou *krupicou* a posypali sa cukrom. Mohli sa poliať i *zo slatkou zápraškou*, do ktorej sa nedávala paprika, vtedy sa tiež posýpali cukrom. Do *šuchnód'lou* (šúľancov) sa tiež dávali uvarené pretlačené zemiaky, soľ a múka podľa potreby (*kelko poberu*). Z cesta sa šúľali dlhé šúľky, trochu sa rukami pritlačili, krájali sa valčeky hrubé ako prst a *šul'kali sa* (pošúľali sa) v múke. Dali sa do sita, trochu sa

potriasli a vysypali sa do vriacej vody. Keď vyplávali na povrch, vyberali sa z *dierkavou varečkou do tapši* a posýpali sa strúhaným syrom, tvarohom, bryndzou, makom alebo orechmi. Zemiaky sa používali i na posýpku rezancov. Uvarené zemiaky bez šupy sa pretlačili a zmiešali s cibuľou opraženou na masť. Zemiaky sa primiešali k rezancom a mohli sa na panvici pripieť. Rovnaká zemiaková plnka sa dávala do *pirohóu* – rezancové cesto sa natenko vyvaľkalo, porozkrajovalo sa na štvorce, kde sa do stredu dala plnka, cesto sa prehodilo tak, aby sa utvoril trojuholník, na ktorom sa vôkol plnky popritláčalo prstami. Pirohy sa varili ako iné cestoviny a posýpali sa strúhaným syrom. Takisto sa mohli pripieť na panvici.

Varené pretlačené zemiaky sa využívali i na prípravu smažených a pečených cestovín – *krumplouňkou*. Voľakedy sa *krumplouňík* piekol v peci, neskoršie sa smažil na masť alebo na oleji. Do pretlačených zemiakov sa pridalo trochu masť, droždie v sladkom mlieku, soľ a múka a trepalo sa (prudko sa miešalo) drevenou varechou. Keď cesto *nakislo*, rukami sa rozšírilo na múkou posypaný lopár alebo na stôl a formou sa robili pampúšky, na ktorých sa v strede urobila dierka. Pražili sa na horúcej masť z oboch strán. Jedli sa bez posýpky.

Surové na hrubom strúhadle nastrúhané zemiaky sa používali ako posýpka *slatkiho réjteša*. V Pazove je *réjteša kisluo aj slatkuo*. *Kisluo* je kysnutý závin, ktorý sa plnil makom, orechmi, svätójánskym chlebom, kakaom, hrozienkami, takisto obyčajne slaným tvarohom, no niekto i do tvarohu dával cukor a hrozienu. *Slatkuo réjteša* bola nekysnutá štrúdl'a bez ohľadu na to, či plnka bola sladká alebo slaná. Najčastejšie sa posýpalo zemiakmi, kapustou, tvarohom, jablkami, višňami a pod. Keď sa *lokša* (nekysnuté cesto) rozťahla, poliala sa roztopenou masťou a posypala sa *višmíkaňima osoleňima krumpljami*. *Réjteša sa zakruťilo* a pieklo sa na pekáči.

Zo zemiakov sa varila i *krumplóuka* (zemiaková polievka). Voda, v ktorej sa varili zemiaky, využívala sa na prípravu polievky spolu s usmaženou cibuľou a červenou mletou paprikou a s trochou vody, v ktorej sa varili cestoviny. Do polievky sa dávali *hol'ie* (neobsypané) *šuchnód'le*, rezance, *pirohe* alebo *gel'éd'iňe*.

Zemiaky sa tak dnes, ako i v minulosti pridávali takmer do všetkých varených jedál: do *supe* (nezaprážanej polievky) sa dáva niekoľko väčších surových ošúpaných zemiakov. Do *buobu* (suchej fazule), do kyslej a sladkej

kapusty a do zeleninových polievok sa zemiaky krájajú na drobné kocky. V minulosti sa v Starej Pazove varili *gance*. Do vody sa nadrobno nakrájali surové zemiaky, pridala sa soľ. Keď sa zemiaky uvarili, do toho sa za stáleho miešania sypala kukuričná múka až do zhutnutia. Keď kaša trochu vychladla, masťou lyžicou sa vykrajovali halušky a kládli sa *na ťapšu* (na misu). Polievali sa roztopenou masťou a posýpali sa strúhaným *sirom*.

Celkom drobné zemiaky, zemiaky poškodené preseknutím alebo zvädnuté sa v Starej Pazove dávali ošípaným. Najprv sa umyli a dali sa variť *počupóu do kastróle* (v šope do kotla). Keď sa uvarili, voda sa zliala a zemiaky *sa gňiavili* (mliaždili) a dávali sa ošípaným spolu s pomyjami.

Jedinou sladkou pochúťkou, ktorú v minulosti vyrábali cukrári a predávali ju na jarmokoch, bol *krumpl'oví cukor* (zemiakový cukor).

V kuchyni staropazovských Slovákov (ako i vôbec v Srbsku) zemiaky nemajú také široké uplatnenie ako na Slovensku. Nevyužívali sa na výrobu liehu, neuplatnili sa pri príprave chleba, je tu málo známych polievok a cestovín, do ktorých sa pridávali zemiaky. Napriek tomu mnohé zo spomenutých jedál sa v Starej Pazove dodnes zachovali. Nikto už nepripravuje *krumple pod mundierom* a *krumple na červenuo*, ale na *harul'i* si pochutnajú i tí najmladší.

ROZLIČNOSTI

Stornovací poplatok – stornopoplatok

Do Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV sme dostali e-mail, v ktorom sa jeho pisateľ pýta, či prídavné meno *stornovací* v slovnom spojení *stornovací poplatok* je spisovné, či v rovnakom význame možno používať aj slovné spojenie *storno poplatok* a či slovo *storno* v tomto spojení je ne-sklonné. Ide o poplatok, ktorý musí určitý subjekt uhradiť pri náhlom a nečakanom zrušení podujatia či udalosti. Autor e-mailu ako príklad uvádza vetu: *Umelecký zbor musí za zrušenie vystúpenia v Dome kultúry uhradiť mestskému úradu vysoký stornovací poplatok/storno poplatok.*

Neistota pisateľa e-mailu v tom, či je prídavné meno *stornovací* spisovné, pravdepodobne vyplýva z toho, že sa toto prídavné meno neuvádza v našich základných kodifikačných príručkách, ako sú Pravidlá slovenského pravopisu (3. vyd., 2000) či Krátky slovník slovenského jazyka (4. vyd., 2003; ďalej KSSJ), ale ani v staršom 6-zväzkovom Slovníku slovenského jazyka (1959 – 1968). To však ešte neznačí, že by malo ísť o nespisovné slovo. Prídavné meno *stornovací* je totiž pravidelne utvorené príponou *-ací* od spisovného slovesa *stornovať* s významom „rušiť/zrušiť objednávku, zmluvu, chybné účtovanie a pod.“, preto aj prídavné meno *stornovací* je plne spisovné. V jazykovej praxi sa prídavné meno *stornovací* používa nielen v slovnom spojení *stornovací poplatok*, napr. *Stornovací poplatok je zmluvnou pokutou v zmysle § 741b ods. 1 písm. e) Občianskeho zákonníka. – Stornovací poplatok má [spoločnosť] nárok odpočítať zo zálohy alebo zaplatenej ceny pobytu. – Pokiaľ cestujúci stornuje CL [cestovný lístok] a žiada vrátenie cestovného, bude mu účtovaný stornovací poplatok podľa platných stornovacích podmienok. – Stornovací poplatok je 50% zo zaplatenej ceny. – Stornovací poplatok je 20% z ceny vložného. – V prípade stornovania objednávky týždeň pred termínom dodania účtujeme stornovací poplatok...* (citované doklady a rovnako aj ďalšie doklady sme získali z internetových stránok), ale

aj v slovných spojeniach *stornovací doklad*, *stornovací formulár*, *stornovací účet*, *stornovací zápis*, *stornovacia faktúra*, *stornovacia lehota*, *stornovacia SMS*, *stornovacia zmluva*, *stornovacie podmienky* atď.

Pisateľ e-mailu sa pýta aj na vhodnosť slovného spojenia *storno poplatok* a na to, či v tomto spojení sa slovo *storno* má skloňovať, alebo zostáva neskloňné. Slovo *storno*, ktoré má pôvod v latinčine, v našich slovníkoch sa uvádza len ako podstatné meno s významom 1. „odstúpenie od objednávky, zrušenie zmluvy“, 2. „opravné účtovanie chybné zaúčtovanej položky“, 3. „poplatok za stornovanie“ (porov. KSSJ). Slovné spojenie *storno poplatok*, ktoré spomína pisateľ e-mailu, nezriedka sa vyskytuje aj v rozličných písaných textoch, napr. *Klient môže stornovať pobyt, ale je povinný zaplatiť storno poplatok. – V prípade nestornovania ubytovania pred nástupom hotel bude účtovať 100% storno poplatok. – Pri zrušení pobytu viac ako 60 dní pred dňom nástupu je storno poplatok 10%. – V prípade, že hosť nahlási skrátenie pobytu pri príchode, hotel nebude účtovať storno poplatok.* V slovnom spojení *storno poplatok* slovo *storno* nemožno hodnotiť ako vetný člen vyjadrený podstatným menom, ale ako prívlastok bližšie určujúci nadradený vetný člen vyjadrený podstatným menom *poplatok*, má teda funkciu prídavného mena. Takéto použitie slova *storno* však nezodpovedá gramatickým pravidlám platným v spisovnej slovenčine. Ak nepoužijeme vo funkcii prívlastku prídavné meno *stornovací*, môžeme uvažovať iba o zloženom podstatnom mene *stornopoplatok* utvorenom rovnakým slovotvorným postupom ako napríklad zložené slová *eurocent*, *eurominca*, *videokazeta*, *videoprogram*. Napokon zložené podstatné meno *stornopoplatok* sa v jazykovej praxi aj používa, napr. *Cestovka vystavila faktúru, kde fakturuje stornopoplatok za stornované letenky. – Stornopoplatok je určený percentuálnou časťou zo stanovenej ceny pobytu. – V prípade odstúpenia účastníka kurzu pred začatím kurzov sa účtuje stornopoplatok vo výške 15% ceny kurzu. – V prípade zrušenia rezervácie 21 – 15 dní pred nástupom na pobyt je stornopoplatok 10% z objednaných služieb. – Fakturujeme Vám stornopoplatok leteckej spoločnosti za zrušenie vystavenej letenky.*

Na záver: Prídavné meno *stornovací* je spisovné slovo, preto bude vhodné zaradiť ho aj do ďalších vydaní základných kodifikačných príručiek a do pripravovaného Slovníka súčasného slovenského jazyka spolu so slovným spojením *stornovací poplatok* a ďalšími slovnými spojeniami. Namiesto

slovného spojenia *storno poplatok*, ktoré nevyhovuje gramatickým pravidlám platným v spisovnej slovenčine, možno používať zložené podstatné meno *stornopoplatok*. Kým však slovné spojenie *stornovací poplatok* je štylisticky neutrálne a má aj postavenie odborného termínu, zložené podstatné meno *stornopoplatok* je vhodné predovšetkým v neoficiálnej komunikácii.

Matej Považaj

Používanie príslovky profesorsky

Medzi príslovky spôsobu, presnejšie do skupiny vlastnostných vzťahových prísloviak utvorených od prídavných mien zakončených na *-ský* (členenie porov. v Morfológii slovenského jazyka, 1966), napr. *bratsky*, *hrdinsky*, *chlapsky*, *macošsky*, *tajnostkársky*, *školácky*, patrí aj príslovka *profesorsky* utvorená z prídavného mena *profesorský*. Príslovka *profesorsky* nebola v minulosti veľmi častá a slovníkovo spracovaná je len v Slovníku slovenského jazyka (v 3. zväzku z r. 1963) pri hesle *profesor* so spojením *profesorsky zábudlivý*. V súčasnosti je však príslovka *profesorsky* oveľa frekventovanejšia, a to v športovej publicistike pri hodnotení spôsobu hry v kolektívnych hrách, najmä vo futbale a v ľadovom hokeji. Najčastejšie sa s ňou stretávame v spojení so slovesom *hrať* a je zaujímavé sledovať, v akých významoch sa používa.

Nasledujúce príklady vybrané zo Slovenského národného korpusu a rozdelené do dvoch skupín dokladajú významovú odlišnosť používania príslovky *profesorsky*. Vo vyjadreniach *Práve dnes ukázali, že vedia kvalitne zabojovať, lebo doteraz hrali akosi profesorsky*. – *Petržalka hrala chladne, profesorsky, v niektorých fázach až príliš bezstarostne*. – *Na zápas s Gréckom sme nastúpili profesorsky, stereotypne sme posielali dopredu dlhé lopty*. – *Súper hral dravo a agresívne, my viac profesorsky*. – *No kým oni začali trochu profesorsky, my sme išli na doraz*. – *Martinčania hrali až príliš profesorsky, navyše bez iskry a nápadu*. – *Hráči hrali profesorsky, laxne, mysleli si, že sa*

*im nič nemôže stať. – Pôsobili mdlým dojmom, hrali profesorsky, bez potrebnej agresivity. – Hrali sme profesorsky, bez pohybu. – Chybou bolo, že sme v prvom polčase hrali vlašne, príliš profesorsky. – V niektorých zápasoch pôsobili ťažkopádne, až profesorsky. – Slovan hral veľmi profesorsky, bez patričnej iskry. – Dve tretiny sme hrali profesorsky, slabý hokej sa príslovka profesorsky použila na charakterizáciu hry, ktorá bola stereotypná, nezáživná, opatrná, nudná, ťažkopádna, bez iskry, bez nápadu, bez riskovania, slabá, teda ako protiklad k hre živejšej, spontánnej, bojovnej, s nasadením. Významy príslovky *profesorsky* vo vetách ozrejmuju aj synonymá (ktoré akoby ju dovysvetľovali) či opozitné slová a slovné spojenia.*

Naproti tomu vo vetách *Najdôležitejší moment duelu zvládol priam profesorsky. Postavil si loptu na biely bod a presne trafil k žrdi po pravej ruke. – Prenikol do pätky súpera, profesorsky nahral Lysáčkovi a bolo 1 : 0. – Greguška zahral priamy kop profesorsky, Ďurčo bol prikrátky – 1 : 5. – Tento zápas sme zvládli profesorsky. Celý čas sme mali hru pod úplnou kontrolou, držali sme Čechov na dištanc od Muchovej brány, hrali sme veľmi rozumne. – Trenčín bol srdnatejší, my sme hrali profesorsky a trpezlivosť nám napokon priniesla ruže. – Najväčšou devízou zverencov Pepa Guardiolu sú skvelé individuality, ktoré tvoria jednoliaty a takmer profesorsky fungujúci celok. – V prvom sete sme zvíťazili doslova profesorsky, bolo vidieť skúsenosť našich hráčov* ide o vykreslenie presných, premyslených, uvážených, kontrolovaných, rozumných či precíznych herných situácií.

Pri porovnaní používania príslovky *profesorsky* v obidvoch skupinách príkladov sa jej významy javia takmer ako protikladné – kým v prvej sa spája s negatívnymi hodnoteniami neúspešných výkonov, v druhej skupine, naopak, opisujú sa situácie zasluhujúce obdiv a pochvalu. Takéto fungovanie príslovky je spôsobené jej rozličným vnímaním v závislosti od opisovaného javu alebo situácie. Napríklad presne a premyslene vykonaná prihrávka je vždy prínosom, ale nezáživná, stereotypná až opatrná hra bez energie a riskovania býva len na škodu (a to hlavne v takej dynamickej hre, akou je hokej). Dvojaké chápanie príslovky *profesorsky* treba mať pri jej používaní na zreteli, je preto vhodné ju vo vete spresniť napríklad synonymami.

Iveta Vančová

SPRÁVY A POSUDKY

Posledná rozlúčka s profesorom Vincentom Blanárom

Ctený pán profesor Vincent Blanár,
milý Vincent,

posledná rozlúčka s Tebou je neobvyčajne ťažká. Po celý život si pôsobil ako rozvážny, triezvy aj optimistický a pritom rozhodný a hlboko vzdelaný a múdry človek, ktorý vedel aj v zložitej situácii zaujať uvážené stanovisko k vážnej vedeckej či pracovnej téme, ale aj ku každodenným otázkam nášho verejného aj osobného života, človek, ktorý vo svojom blízkom aj vzdialenejšom okolí vzbudzoval úctu a uznanie a ktorého si ľudia vážili a rešpektovali. Tvojím odchodom zo života Tvoji blízki spolupracovníci, ale aj celá slovenská jazykoveda a kultúra strácajú práve Tvoju osobnú oporu pri orientovaní sa v závažných hodnotách života a práce človeka a vedca, povedomého príslušníka svojho národa, ktorý cieľavedome prispieva k rozvíjaniu a obohacovaniu národnej kultúry a k zveľad'ovaniu najvzácnejšieho kultúrneho dedičstva národného spoločenstva – národného a najmä spisovného slovenského jazyka.

Táto spoločenská a vedecká opora vyplývala z vyrovnanej osobnosti a z pevných životných zásad, ktorými sa profesor Vincent Blanár spravoval po celý osobný život. Jeho pevná životná kontinuita sa prirodzene pretavila do pevnej kontinuity vedeckého diela: neohrozene šiel vo zvolenej línii vedeckého výskumu lexikálnej sémantiky, porovnávacej slovanskej lexikológie a lexicografie, dejín slovenského jazyka a osobitne dejín spisovnej slovenčiny a najmä slovenskej, slovanskej aj všeobecnej onomastiky. Všetky tieto vedecké oblasti v podaní profesora Vincenta Blanára zobia závažné knižné tituly, ktoré sú vzácnym obohatením slovenskej jazykovedy aj kultúry. Všetky sú naozajstnými edičnými činmi plnými originálnych vedeckých poznatkov podopretých premyslenou teoretickou koncepciou a uvedomenou metodológiou. Osobitne sa žiada vyzdvihnúť, že práve Vincent Blanár sa svojím vedeckým dielom zaslúžil o pevné zakotvenie semiologickej

orientácie v slovenskej jazykovede a najmä v onomastike, ako aj funkčno-štruktúrálnych metód pri výskume diferencovaných jazykových javov. Aj táto orientácia profesora Vincenta Blanára prispela k tomu, že jeho vedecké dielo preniklo aj za hranice Slovenskej republiky. Osobitne sa to týka jeho onomastického diela: doma aj v zahraničí je dobre známa, uznávaná a aj nasledovaná jeho všeobecná teória vlastného mena, ktorej skoncipovaniu sa venoval od svojej doktorskej dizertácie z roku 1945 cez viaceré monografické práce, z ktorých časť vyšla aj v zahraničí, až po jeho vrcholné dielo *Vlastné meno vo svetle teoretickej onomastiky*, ktoré vyšlo v paralelnej slovensko-anglickej verzii v Matici slovenskej roku 2009.

Aj táto ostatná knižná publikácia z jeho pera veľmi jednoznačne svedčí o tom, ako profesor Vincent Blanár – zostávajúc verný svojej celoživotnej bádateľskej téme – neprestajne sa pri jej spracúvaní vedecky vyvíjal a rástol. Aj tento jeho vnútorný zápal pre čoraz hlbšie a pravdivejšie vedecké poznanie je priam bytostnou súčasťou jeho spomínanej pevnej životnej kontinuity a osobnostnej integrity.

S nie menším zaujatím ako bádateľskej činnosti sa profesor Vincent Blanár venoval aj pedagogickej a vedecko-organizačnej a redakčnej činnosti. V týchto oblastiach vinou nepriaznivých politických a spoločenských podmienok nemohol pracovať tak plynule a kontinuitne. Pozoruhodná je však dĺžka, s ktorou sa venoval najmä pedagogickej práci: pedagogicky totiž pôsobil od skončenia Filozofickej fakulty Slovenskej univerzity roku 1942 do polovice prvého desaťročia 21. storočia, t. j. s prerušeniami vyše 60 rokov. Aj funkcia hlavného redaktora slavistického časopisu *Slavica Slovaca* ho stihla vo vrcholnom veku: ide o roky 1992 – 1999.

Lúčime sa s veľkou postavou slovenskej vedy a kultúry, s jednou z najvýznamnejších osobností slovenskej jazykovedy v 20. storočí. Plodný život a dielo profesora Vincenta Blanára zostane natrvalo žiariť jeho nasledovníkom ako svetlý a nasledovaniahodný príklad. Hlboko sa skláňame pred jeho pamiatkou.

Ján Kačala

Prof. PhDr. Vincent Blanár, DrSc., zomrel 27. septembra 2012 a posledná rozlúčka s pánom profesorom, na ktorej odznel rozlúčkový príhovor, bola v bratislavskom krematóriu 3. októbra 2012.

Redakcia

Čerstvý sedemdesiatnik Juraj Dolník a človečenské univerzum konštituované jazykom

Nie je to tak dávno, akurát však dvadsať rokov, čo vtedy zrelý sedemdesiatnik prof. Ján Horecký napísal medailón s názvom *Päťdesiat rokov docenta Juraja Dolníka* (Jazykovedný časopis, 1992, roč. 43, č. 2, s. 137 – 149). Išlo o životné jubileum, z ktorého u vedeckých pracovníkov spravidla polovica už býva zasvätená výskumu a vede. Juraj Dolník (nar. 20. 8. 1942 v Irse v Maďarsku) nie je človekom a jazykovedcom „kategórie spravidla“ a svoju cestu do lingvistického sveta si prešľapával trochu dlhšie z hľadiska času i priestoru. Najskôr pôsobil na viacerých stredných školách, postupne na katedrách jazykov vysokých škôl technického zamerania, kde sa prakticky aj teoreticky venoval výučbe cudzích jazykov, a až od r. 1985 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, ktorú v r. 1997 – 2007 viedol. Publikovať začal vyše 30-ročný, vedec-kú hodnosť obhájil pred štyridsiatkou, ako päťdesiatnik už mal za sebou viacero relevantných štúdií a monografiu *Lexikálna sémantika* (Bratislava: Univerzita Komenského 1990. 304 s.). V priebehu ďalších dvoch desaťročí sa jeho vedecká a publikačná činnosť kvantitatívne rozširovala i kvalitatívne prehlbovala: v oblasti teoretickej sémantiky nemá v podstate na Slovensku konkurenciu (a, žiaľ, ani nasledovníkov), v oblasti všeobecnej jazykovedy sa zaradil medzi jej popredných predstaviteľov, v oblasti teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry momentálne predstavuje v slovenskej lingvistikе samostatný prúd.

Postupnosť záberov jubilanta si môžeme overiť i doplniť v základných biografických údajoch o ňom a v súpise jeho bibliografických položiek, ktoré sa nachádzajú v jednotlivých zväzkoch unikátneho diela *Slovenskí jazykovedci* (1976 – 1985, 1986 – 1995, 1996 – 2000, 2001 – 2005; [www: http://juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci/](http://juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci/)). V rámci úvodných informácií sa o J. Dolníkovi v prvých troch bibliografických súpisoch konštatuje: „Pracuje v oblasti výskumu súčasného slovenského jazyka (lexikológia), v oblasti všeobecnej jazykovedy a jazykovej kultúry.“ V najnovšom zväzku je táto informácia podstatne rozšírená: „Pracuje v oblasti výskumu súčasného slovenského jazyka (lexikológia, morfológia), v oblasti všeobecnej jazykovedy, lingvistickej metodológie, lingvistickej pragmatiky, teórie

spisovného jazyka a jazykovej kultúry, ako aj translatológie.“ Príležitostne publikoval aj v časopise *Kultúra slova* (v r. 1983, 1986, 1987, 1988, 1989, najmä príspevky z oblasti sémantiky a terminológie), otázkam kodifikácie, normy, terminológie, jazykovej prirodzenosti, kultúrnej hodnoty a kultivovania jazyka sa priebežne venoval v mnohých štúdiách v domácich i zahraničných periodických aj neperiodických publikáciách, ako aj v osobitných tituloch *Spisovná slovenčina a jej používatelia* (Bratislava: Stimul 2000. 216 s.), *Učiteľ a jazyková kultúra* (Banská Bystrica: Metodické centrum 2000. 50 s.). Svoje názory na tieto a ďalšie témy J. Dolník nedávno zhrnul v monografiách *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu* (Bratislava: Veda 2010. 301 s.) a *Jazyk – človek – kultúra*, ktorá vyšla v edícii Učebnice Kalligramu (Bratislava: Kalligram 2010. 224 s.). Od vydania knihy v nevedeckom, neuniverzitnom vydavateľstve by sa očakával ľahší, popularizačnejší, menej prísne vedecký štýl, pri vydaní dvoch titulov s podobnou témou v jednom roku by sa mohla predpokladať značná miera opakovosti. V obidvoch prípadoch je opak pravdou – v uvedených publikáciách sa uplatňuje autorov príznačný (pomerne náročný) vedecký štýl a obsahovo sa tituly navzájom dopĺňajú, na čo čitateľa upozorňujú aj odkazy.

Monografia *Teória spisovného jazyka so zreteľom na spisovnú slovenčinu* predstavuje vedeckú analýzu teórie jazyka v jej konkretizácii na daný prirodzený jazyk, jeho ideálnu podobu, ako aj reálne historické a kultúrne kontexty a kontakty. Súčasne predstavuje syntézu doterajších autorových publikovaných i len vyslovovaných názorov na túto tému a isté zhrnutie aktuálnej situácie v slovenskej lingvistickej obci – niekoľkoročnej diskusie o podstate spisovného, resp. štátneho jazyka, o podobe jeho regulácie, o statuse jeho používateľov a pod. V siedmich kapitolách sa tu J. Dolník venuje napr. otázkam vývinu teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry vrátane hodnotenia Pražského lingvistického krúžku a jeho funkčnej teórie, otázkam systému a normy spisovného jazyka vrátane jeho dynamiky a inojazyčných vplyvov, otázkam jazykovej kultúry, kultivovania spisovného jazyka a nášho súčasného jazykovokultúrneho sveta, nositeľom spisovnej slovenčiny a vplyvu jazykovej ideológie a politiky na nich i na jazyk. Definuje systém spisovného jazyka, synchronnú dynamiku jazykového systému, sociálnu normu, jazykové normy, ideálnu normu, reálnu normu, úzus, kultúru spisovného jazyka, jazykovú kritiku, ale aj jazykové sebedomie, jazykovú

inteligenciu a tvorivosť. Osobitne sa venuje normálnosti nositeľov spisovnej slovenčiny, ktorých kompetenciu vo vzťahu k používaniu jazyka systematicky dáva do popredia v zrejmej reakcii na iné názory a postoje voči nim, pripomína dôležitosť a možnosti jazykového plánovania a poznávania, ako aj nebezpečenstvo prílišného subjektívizmu v jazykovednej práci. Poznanie a interpretácia Štúrovej filozofie jazyka, dôležitej pre poznanie východísk a identity súčasnej spisovnej slovenčiny a jej nositeľov, sa prelína so širokým autorovým poznaním a zužitkúvaním myšlienkových prúdov rôznych sociálnovedných disciplín. Napríklad možné prístupy ku kultivovaniu („zdokonaľovaniu“) spisovného jazyka vidí z voltairovskej alebo rousseauovskej pozície: prvá spočíva v kultivovaní jazyka na základe upevňovania a rozvíjania poriadku riadeného rozumom, druhá v „návrate k prírode“, čiže v chápaní spisovného jazyka ako prirodzeného kultúrneho javu.

Prirodzenosť jazyka a kultúra stoja v popredí publikácie *Jazyk – človek – kultúra*. J. Dolník v nej uvažuje nad témami, ako sú jazyk vo vzťahu k človeku a kultúre vrátane interpretácie emócií a citov prostredníctvom jazyka, kultúrne aspekty jazyka vrátane rituálov a kultúrneho obrazu textu, súčasný slovenský jazykovokultúrny obraz vrátane kultových objektov v slovenskom jazykovom prostredí, a analyzuje Štúrovu filozofiu jazyka. V rámci vlastnej koncepcie jazykového poradenstva autor predkladá tri tézy a tri podtémy, ktoré vyplývajú z predchádzajúcich výkladov v tejto knihe i z jeho teórie uvedenej v monografii o teórii spisovného jazyka: I. Súčasná spisovná slovenčina je prirodzený jazyk vyššieho vývojového stupňa. 1. Súčasnej spisovnej slovenčine sú vlastné spontánne zmeny. 2. Systém súčasnej spisovnej slovenčiny sa reprodukuje v komunikácii na základe jazykového citu jej signifikantných používateľov. 3. Systému súčasnej spisovnej slovenčiny ako prirodzeného jazyka je vlastná istá miera neurčitosti. II. Súčasná spisovná slovenčina je optimálne prispôbovaná dynamike diferenciacie jazykovej komunikácie a komunikačných potrieb a záujmov jej používateľov. III. Súčasnej spisovnej slovenčine je vlastné normálne akomodlačno-asimilačné správanie vo vzťahu ku kontaktoým jazykom.

Pre J. Dolníka je typické poctivé hľadanie a poznávanie a v úvode k publikácii vyzýva k nemu aj svojich čitateľov: „... zámerom jej autora je inšpirovať ich k skúmaniu nastolených otázok aj k hľadaniu nových súvislostí...“

Pred desiatimi rokmi napísal J. Mlacek v medailóne o J. Dolníkovi: „Celá jeho interpretácia týchto otázok... je dôsledne konzistentná s celým jeho prístupom k jazyku a jazykovede, s tým, že autor v celom svojom doterajšom diele prihliada na zmenu paradigmy súčasnej lingvistiky a že tento posun aj premieta do riešenia širokých metodologických, ale aj konkrétnych otázok jazykovej kultúry“ (Jazykovedný časopis, 2002, roč. 53, č. 2, s. 147). Azda môžeme doplniť, že J. Dolník svojím prístupom, uvažovaním a interpretáciami podnecuje, niekedy až provokuje k ďalšiemu poznávaniu, nazeraniu na jazyk a všetko, čo s ním súvisí, z rôznych aspektov, čím napĺňa svoje poslanie vedca i vysokoškolského učiteľa a školiteľa budúcich vedeckých pracovníkov. Jeho hlasné premýšľanie a diskusie na prednáškach, seminároch či na konferenciách neraz zanechávajú v poslucháčoch akýsi slávnostný pocit prítomnosti „zrodienia novej teórie, nového pohľadu“ a zároveň vedú, rovnako ako čítanie jeho textov, minimálne k vnútornému dialógu s ním.

Želáme jubilantovi Jurajovi Dolníkovi všetko potrebné na ceste životom a lingvistikou: pevné zdravie, spokojnosť v rodine i v práci, pozorných a žilivých poslucháčov a čitateľov, nielen čakajúcich na jeho nové myšlienky, ale aj držiacich s ním krok pri objavovaní nepoznaných zákutí krásneho a vzrušujúceho sveta jazyka!

Mária Šimková

Cenný zborník venovaný dielu Samuela Cambela

[Jazykovedné dielo Sama Czambela. Red. M. Žiláková. Budapešť: Balassi Kiadó 2010. 155 s.]

Roku 2010 v rámci Budapeštianskych slavistických spisov vyšiel zborník *Jazykovedné dielo Sama Czambela* (s paralelným názvom v maďarčine) v redakčnej starostlivosti známej budapeštianskej slovakistky Márie Žilákovovej. Ako sa dozvedáme z jej predslovu, publikovaného najprv po maďarsky a potom v slovenčine, zhromaždené texty boli prednesené na medzinárodnom vedeckom sympóziu venovanom životu a dielu Samuela

Cambela*, konanom 4. – 5. novembra 2009 pri príležitosti stého výročia úmrtia tohto významného slovenského slovakistu a slavistu, žijúceho celé desaťročia v Budapešti. Ako ďalej píše redaktorka zborníka, organizátorom záležalo na tom, „aby osobnosť Czambela a jeho životné dielo bolo ohodnotené aj zo strany maďarského vedeckého života“ (Žiláková, 2010, s. 9). S týmto zámerom je zjavne v súhlase to, že ako úvodný príspevok zborníka sa v maďarčine a potom v slovenčine uverejňuje text *Samuel Czambel – retrospektívny pohľad* s podtitulom *Samo Czambel v maďarskej lingvistiky*, ktorý napísala Magdolna G a l l a s y o v á, docentka Katedry maďarskej historickej gramatiky, dialektológie a sociolingvistiky na Univerzite Loránda Eötvosa v Budapešti. V tejto línii, ale už s dôrazom na slovakistický kontext Cambelovho diela pokračuje aj Mária Ž i l á k o v á vo svojom texte *Vplyv uhorského, resp. maďarského prostredia na jazykovedné dielo Sama Czambela*. Začínajúc týmto Žilákovvej príspevkom sa texty všetkých ostatných autorov uverejňujú v slovenčine s maďarským resumé.

Organizátorom podujatia a redakcii posudzovaného zborníka sa podarilo zhromaždiť pozoruhodnú zostavu odborníkov z rozličných vedných odborov najmä zo Slovenskej republiky, ktorí sa vo svojich statiach zaoberajú mnohými stránkami Cambelovho vedeckého, zberateľského aj publicistickeho a básnického diela a jeho spoločensko-politickým dosahom. Okrem už spomínaných autoriek Júlia D u d á š o v á - K r i š š á k o v á predkladá pohľad poľskej jazykovedy na Samuela Cambela, Marcel P i l e c k ý sa venuje extralingválnym súvislostiam v Cambelovom diele a ukazuje to na osude českého prekladu Cambelovho spisu *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty* s podnadpisom *Kulturní a politická studie* z roku 1904. Katarína Ž e ň u c h o v á, autorka čerstvej knižnej monografie o zberateľskom diele Samuela Cambela (z roku 2009), na širšom pozadí jeho diela predstavuje teoretické a praktické zásady, ktorými sa Samuel Cambel spravoval pri zapisovaní ľudových rozprávok na východnom Slovensku. Samuel Cambel bol presvedčený o potrebe zachovať jazykovú pôvodnosť zapísaných textov a v tomto duchu neprijímal upravovateľskú metódu, ktorú pri publikovaných rozprávkových textoch pred ním bol uplatňoval Pavol

* V recenzii uvádzame priezvisko *Cambel* v pravopisnej podobe, aká je napríklad aj v diele Encyclopaedia Beliana, pri citovaní vo formuláciách zo zborníka v pravopisnej podobe, akú použili autori textov zaradených do zborníka.

Dobšinský. Viera Kováčová rozoberá Cambelove zápisy textov zo soštických nárečí severovýchodného Slovenska. Katarína Muziková a Marianna Sedláková sa zaoberajú kodifikačným dielom Samuela Cambela. Ján Gbúr rozoberá princíp komického v Cambelových rozprávkach a Marta Zahradníková si všima preklad Cambelových rozprávok do maďarčiny. Edita Príhová predkladá poetologickú a ideovú analýzu cyklu málo známych Cambelových básní s názvom *Z cestovného denníka*, ktoré v Cambelovej pozostalosti uchovávané v Slovenskom národnom múzeu v Turčianskom Svätom Martine roku 1921 našiel Miloš Weingart a po roku ich zverejnil v Slovenských pohľadoch. Na záver Anna Kováčová píše o Cambelovej spoločenskej činnosti.

Viaceré zvučné mená sa autorsky podpisujú pod početné závažné myšlienky vyslovené v zborníku. Súhrnne možno povedať, že ide o myšlienky vysoko kladne hodnotiace Cambelovo dielo a jeho celkové spoločenské, kultúrne aj politické účinkovanie. Aj v neslovakistických statiach sa vyzdvihuje jednoznačné a úprimné Cambelovo slovenské vlastenectvo a prospešné národné zacielenie celej jeho bádateľskej, kodifikačnej, publicistickej aj básnickej tvorby a nenachádza sa nijaká vecná opora na takzvanú „dvojakú projekciu diela Samuela Cambela“, ktorá sa u nás otvorila roku 2006. Napríklad spomínaná hungarologička Gallasyová vo svojej stati takto hodnotí činnosť Samuela Cambela (s. 21 – 22): „Počas tejto práce bojoval s vedeckými, publicistickými a praktickými prostriedkami o samostatnosť a svojbytnosť slovenského jazyka a o posilnenie identity Slovákov. Bojoval proti bohemizačným, maďarizačným, rusofilským jazykovým tendenciám, a to do konca života v oboch jazykoch (v maďarčine a slovenčine). Často sa preto dostával do sporov, v ktorých vyšiel statočne a vydobil [má byť: vydobyl – pozn. J. K.] si úctu. Spolunažívanie národov a jazykov, ich vzájomná závislosť, ktorej súčasnosť a minulosť je popretkávaná problémami, to bol duchovný a spoločenský rámec, ktorý ohraničoval jeho pracovné podmienky, ale definoval aj podstatu jeho práce.“ Toto a takéto počínanie Samuela Cambela autorka ukazuje na mnohých jednotlivých stránkach jeho pracovnej náplne. V závere príspevku autorka spomína aj encyklopedický zväzok s názvom *Horné Uhorsko*, do ktorého väčšou časťou prispel aj Samuel Cambel; tento zväzok je súčasťou 21-zväzkového diela s názvom *Rakúsko-uhorská monarchia v textoch a obrazoch*, vychádzajúceho v rokoch 1885 – 1901.

Podľa autorkiných informácií citovaný zväzok v čase vydania preložili aj do slovenčiny, ale v našich podmienkach je vcelku neznámy. Podľa autorky Samuel Cambel „Využil túto úlohu na to, aby na vedecko-populárnej úrovni uverejnil mnoho poznatkov o slovenskom národe a jazyku, literatúre..., i na to, aby predviedol svoje názory a nové prístupy súvisiace s otázkami, ktoré ho vedecky zaujímali. Argumentoval – napr. – pri tom, nech je písaný slovenský jazyk tým, čím má byť: prostriedkom účinného styku so slovenským národom a naznačil i na tomto mieste, že svoj pravopis prispôbil k hovorenej, živej slovenčine“ (c. d., s. 29). V závere svojho príspevku autorka vyzdvihuje, že Samuel Cambel „má miesto v maďarskej vede, hungarológii, v maďarskej histórii. Z retrospektívneho hľadiska je toto miesto aj viditeľné“ (tamže). A celkový autorkin záver: „Svojho času bol Cambel dôležitou, ba emblematickou osobnosťou, výsledky jeho viacdesaťročnej práce boli známe, viditeľné, ich vplyv bol citeľný, zanechal stopy v jazyku, národe, na ktorý pozeral vždy so starostlivosťou, cez ktorú sa prejavila snaha formovať jeho osud“ (c. d., s. 30).

Z inej strany uvedení osobnú aj vedeckú orientáciu Samuela Cambela potvrdzuje vo svojom širšie osnovanom článku Katarína Ž e ň u c h o v á. Na s. 71 píše: „hlavným motivačným stimulom jeho vedeckej práce bola nielen vlastná túžba po poznaní, ale aj snaha pomôcť slovenskému národu“, a dokladá to autorovým citátom: „Aby sme pracovali o tých otázkach, ktoré rozriešiť v prvom rade je potrebné pre národ.“ Spojitosť jazyka a národa a jeho dejín u Cambela podčiarkuje slovami (s. 75): „Nezávislosť a samostatnosť slovenského jazyka medzi ostatnými slovanskými jazykmi S. Cambel odôvodňuje na základe osobitného historického vývinu slovenského národa.“ Na konto náročných Cambelových ciest za ľudovými rozprávkami autorka pripomína aj to, že „pri stretnutiach s predstaviteľmi tradičnej ľudovej kultúry S. Cambel nadobudol nielen veľké množstvo poznatkov o ľudovej reči východných Slovákov, ale aj o ich nadaní a spôsobe života, čo ho neustále presviedčalo o samostatnosti Slovákov a slovenského jazyka“ (s. 78).

Cambelovu odbornú aj osobnostnú pripravenosť na kodifikačnú prácu v oblasti spisovnej slovenčiny vyzdvihuje Katarína M u z i k o v á. Pripomína vecne dobre odôvodnené Cambelove kodifikačné zásady a ich prednosť vidí okrem iného v tom, že „Cambelova kodifikácia posunom konzervativizmu a orientáciou na synchrónny stav v jazyku smerom k uplatneniu živých ja-

zykových prostriedkov v spisovnej podobe jazyka nadviazala pozitívne na štúrovskú konštitutívnu kodifikáciu“ (s. 106), takže v konečnom dôsledku „stala sa účinným vzorom pre používateľov spisovnej slovenčiny. Bola všeobecne prijatá a ďalej rozvíjaná“ (s. 107).

Napokon z publikovaných statí pripomenieme už spomínaný ideovo-estetický rozbor Cambelovho básnického cyklu uverejneného pod názvom *Z cestovného denníka (1922)*, tak ako ho v zborníku podáva Edita Príhodoová. Jej podrobná analýza vyúsťuje do tohto záverečného konštatovania (s. 140): „Básnický cyklus je jedinečný v tom zmysle, že autor v ňom tematizuje nielen lásku k slovenčine ako k rodnej reči, ale zároveň aj lásku jazykovedca k slovenčine ako k zmyslu svojej namáhavej vedeckej práce.“

Z hľadiska potreby serióznej interpretácie vedeckého a osobnostného odkazu Samuela Cambela a osudov diela po jeho smrti nemožno obísť ostatnú publikovanú stať, v ktorej Anna Kováčová píše o spoločenskej činnosti Samuela Cambela. Pripomína jeho takmer tridsaťročnú presnú a starostlivú prekladateľskú činnosť v rámci budapeštianskeho ministerstva vnútra a najmä zásluhy o tvorbu slovenskej právnickej terminológie. Poukazuje na málo známu skutočnosť, že svoje vlastenectvo a úctu k slovenskému jazyku ako k jednému zo základných znakov národa prejavil aj v publicistickej činnosti (v Slovenských novinách). Uvádza vyjadrenia viacerých Cambelových spolupracovníkov alebo známych, ktorí až desaťročia po Cambelovej smrti potvrdili Cambelov úprimný vlastenecký cit a lásku k slovenčine. Bol medzi nimi aj právnik Ľudovít Medvecký, ktorý po dvadsiatich rokoch od Cambelovej smrti v príležitostnom fejtóne napísal, že Samuel Cambel sa vyznačoval „opravdivou slovenskou rodoláskou“ a že sa „nikdy v živote voči svojmu národu ani činom, ani slovom neprehrešil“ (s. 148).

Budapeštiansky zborník o jazykovednom, ale aj inom diele Samuela Cambela je cenným príspevkom k hlbšiemu vedeckému poznaniu života a diela jednej z vynikajúcich osobností celej slovenskej kultúry a osobitne jazykovedy. Tematická pestrosť uverejnených statí je obohatením zborníka a tým nadväzuje aj na doteraz publikované súbory statí s cambelovskou tematikou. Máme tu na mysli predovšetkým zborník *Slovenčina na rozhraní 19. a 20. storočia*, prinášajúci texty z konferencie o Samuelovi Cambelovi, ktorá bola v decembri roku 1969 v Trnave. Žiaľ, na výsledky tejto konfe-

renie, na ktorej sa v druhej polovici 20. storočia zo strany jazykovedcov aj literárnych vedcov o Samuelovi Cambelovi, ale aj o období, v ktorom žil a tvoril, povedalo základné slovo, nadväzuje sa v posudzovanom zborníku iba okrajovo. Okrajovo – z hľadiska tém, na ktoré sa nadväzovalo – sa využili aj poznatky z vedeckého seminára o Samuelovi Cambelovi konaného roku 2006 pri príležitosti 150. výročia narodenia Samuela Cambela v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Takáto diskontinuita v rozvoji vedeckého poznávania istotne správnej veci neosoží. No veľkou prednosťou posudzovaného budapeštianskeho zborníka je novosť viacerých publikovaných poznatkov, tematická pestrosť statí a obohatenie pohľadu na Samuela Cambela zo strany kompetentných predstaviteľov maďarskej jazykovedy, ako aj slovakistov pôsobiacich v Maďarsku. Vedecké poznatky sa v zborníku predkladajú vecne, objektívne a bez predsudkov. To sa týka povedzme aj poukazovania na niektoré Cambelove nepodložené teoretické koncepty (ako bola napríklad jeho predstava o pôvode východoslovenských nárečí) alebo na chybné postupy (pri zachytávaní hláskovo nezvyčajných prehovorov a podobne).

Slabšou stránkou zborníka je nedostačujúca jazyková redakcia viacerých príspevkov, po ktorej v niektorých textoch zostali jazykové, štylistické, pravopisné aj korektorské chyby (na jednu z nich sme upozornili aj v citáte). Medzi formálne nedostatky treba zaradiť aj chybné citovanie najnovšej edície Pravidiel slovenského pravopisu (3. vydanie z roku 2000) pod menom Madarászová, J. ako zodpovedná redaktorka (na s. 109). Z tematickej stránky u časti autorov rušivo pôsobí pohrávanie sa s niektorými neodbornými a nekvalifikovanými charakteristikami Samuela Cambela – napríklad že Samuel Cambel sa nám môže javiť „ako trochu donkichotská postava“ (s. 140)!

Recenzovaný budapeštiansky zborník o živote a diele Samuela Cambela celkove predstavuje cenný edičný čin, s ktorým sa pri ďalšom vedeckom poznávaní osobnosti a diela Samuela Cambela a obdobia, v ktorom žil, bude musieť rátať.

Ján Kačala

V mene priateľských slovensko-maďarských vzťahov

[Jazykovo-literárno-historické dotyky slovenčiny a maďarčiny v synchrónnom a diachrónnom priereze. Ed. T. Oravec. Komárno: Univerzita J. Selyeho 2012. ISBN 978-80-8122-039-5]

Vedecký a pedagogický život má k sebe veľmi blízko. Spojiť poznatky vedy, výskumu a vytrvalej každodennej práce za katedrou prináša svoje ovocie, ak existuje i naďalej dôvera v dobro a poslanie vzdelávať a vytvárať tento svet lepším. Otázky významu prepojenia slovenských a maďarských vzťahov kedysi a dnes sú čoraz silnejšie. Idea priblížiť aktuálne poznatky z tejto problematiky sa zrodila na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne. Výsledkom je realizácia vedeckého sympózia a vydanie kolekcie odborných komunikátov v podobe monografie *Jazykovo-literárno-historické dotyky slovenčiny a maďarčiny v synchrónnom a diachrónnom priereze*, ktorá vyšla v roku 2012. Publikácia sa člení na dve základné časti: 1. Jazykovo-literárne a historické dotyky (6 príspevkov), 2. Metodologické dotyky (4 príspevky).

Prvá tematická časť – Jazykovo-literárne a historické dotyky. Táto časť zahŕňa práce zo všeobecnej jazykovedy, z jazykovej politiky, z dejín spisovnej slovenčiny a portréty osobností so zameraním na ich jazykovo-literárnu činnosť.

Prvá časť otvára príspevok Slavomíra Ondrejoviča *K menej známym slovensko-maďarským jazykovým vzťahom*, v ktorom sa zaoberá profilom filológa Juraja Ihnátky z polovice 19. storočia – priekopníka v roministike a Lászlóa Aranya z polovice minulého storočia – ugrofinistu a zakladateľa štruktúrnej dialektológie na Slovensku. Obaja patria medzi reprezentantov menej známych „stretov“ v oblasti slovensko-maďarských jazykovedných vzťahov. Autor venuje pozornosť prierezu ich života, no najmä filologickým záujmom týchto lingvistov. Poukazuje (pre mnohých) na neznáme skutočnosti o ich významnej práci v rámci slovenskej i maďarskej jazykovedy.

Ďalším cenným vkladom je *Koexistencia majority s minoritami v Slovenskej republike (so zreteľom na slovensko-maďarské vzťahy)* od Juraja Dolníka, ktorý sa zameriava na spolužitie väčšinového a menšinového obyvateľstva na Slovensku s dôrazom na slovenskú majoritu a jej vzťah k ma-

ďarskej minorite. Autor pracuje s pojmami, ako sú prirodzená koexistencia majority a minority, kultúrna pamäť, externá kultúrna pamäť ako komponent kultúrnej pamäti či cudzosť. Vyzdvihuje myšlienku majoritno-minoritného spolunažívania na Slovensku, ktorému prislúcha multikultúrnosť. Analyzuje prekážky stojace v ceste k prirodzenému väčšinovo-menšinovému poriadku na Slovensku a zároveň načrtáva víziu slovensko-maďarských vzťahov na Slovensku konštituovaných na pozadí demokratickej občianskej spolupráce.

Nepovšimnutý život Daniela Hajnóczyho podnietil Evu Kowalskú k napísaniu príspevku *Daniel Hajnóczy (1690 – 1747) – spojnica medzi etnikami a regiónmi Uhorska*. Autorka oboznamuje so životnými cestami a rodinnými vzťahmi tohto učiteľa, poukazuje na jeho nadobudnuté vzdelanie a erudovanosť v jeho tvorbe. Približuje jeho priateľa Mateja Bela, s ktorým si Hajnóczy (aj humorne) písal. Daniel Hajnóczy sa zaraďuje medzi prvých ideológov národnej histórie, ktorý formoval vedecký výskum o Uhorsku, ale i špecifický výskum o slovenskom etniku a jeho jazyku.

Slovansko-maďarské, resp. slovensko-maďarské a maďarsko-slovanské, resp. slovenské kontaktologické výskumy na Katedre slovenskej filológie budapeštianskej Univerzity Eötvösa Loránda od Márie Žilákovej v úvode charakterizujú spomínanú katedru založenú v roku 1949 na (buda)peštianskej univerzite. Príspevok sa výberovo orientuje na problematiku slovensko-maďarských a maďarsko-slovenských jazykových kontaktov. Vyzdvihuje jazykovedca Sama Cambela, ktorý pochádzal z peštianskej slavistickej vedeckej dielne. Špecifikuje jeho biografické údaje, jeho veľký záujem o maďarsko-slovenské jazykové vzťahy i jeho čerpanie z maďarskej jazykovednej literatúry. Z neskoršieho, ale kontinuálneho obdobia v oblasti bádania maďarsko-slovenských a slovensko-maďarských jazykových kontaktov autorka zaujala náhľadmi Istvána Kniezsu a Jána Stanislava.

Predposledný príspevok prvej časti sa nazýva *Portrét významnej barokovej osobnosti Samuela Hruškoviča (1694 – 1748)*. Jeho autorkou je Ľudmila Ozábalová, ktorá sa zaoberá životopisom Samuela Hruškoviča a jeho pracovnou činnosťou. Vypovedá o pohnutom živote tohto barokového básnika, prozaika a dramatika, ktorý prispel k rozvoju barokového básnického štýlu. V poézii autorka zdôrazňuje jeho výraznú tendenciu k latinským príležitostným veršom a k slovenskej náboženskej lyrike. V próze charakterizuje jeho najvýznamnejšie dielo, resp. latinskú rukopis-

nú autobiografiu *Vita Samuelis Hruscowitz (Život Samuela Hruškovića)*, z ktorej sa dozvedáme o vtedajšom školstve na Slovensku a Hruškovicovom vrúcnom cite k vzdelaniu.

Príspevok Tomáša Oravca *Vybrané závery výskumov v literatúre o vzájomnom preberaní koreňových morférov slovenčiny a maďarčiny v 10. – 16. storočí a ich relevantnosť* uzatvára prvú časť tejto knižnej publikácie. Autor odkrýva podoby slovenčiny v jej mladšom predpisovnom období, a to z dôvodu razencie vtedajšieho rozvoja slovenského, resp. maďarského etnika na území Uhorska. Prevzaté slová z maďarčiny odrážajú spoločenský život na vidieku v Uhorsku i stavovskú triedu jeho obyvateľstva. To súvisí podľa autora s tým, že slovenská vidiecka komunita bola od začiatku 10. storočia v úzkom kontakte s maďarskými feudálnymi inštitúciami na vidieku a staré slovenské etnikum bolo v bezprostrednom styku s maďarským etnikom od začiatku jestvovania uhorského štátu.

Druhá tematická časť – Metodologické dotyky. Táto časť obsahuje práce z teórie a didaktiky literatúry.

Do tohto tematického celku je zaradený príspevok Ľudmily Benčatovej *Postavenie slovenčiny v učebných osnovách na základných školách a gymnáziách s vyučovacím jazykom maďarským*. Autorka nastoľuje problematiku slovenského jazyka a literatúry ako povinného maturitného predmetu na školách s vyučovacím jazykom slovenským, ale aj maďarským. Upozorňuje na to, že je dôležité, aby žiaci a študenti na školách s vyučovacím jazykom maďarským získavali kladný vzťah k štátnemu jazyku – k slovenčine. Autorka konštatuje, že úroveň ovládania štátneho jazyka nezávisí iba od predpísaného týždenného počtu vyučovacích hodín.

Patrik Šenkár v príspevku *Interpretačné a metodické analýzy príbehov zo života detí ženských autoriek v čítankách II. stupňa ZŠ s VJM* zdôrazňuje opodstatnenie literárneho textu vo vyučovaní. Venuje sa príbehovej próze pre deti a mládež. Uvádza systematický prehľad tohto typu prózy pre čítanky v jednotlivých ročníkoch základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. V každej „ročníkovej“ čítanke podáva solídne spektrum ukážok príbehovej prózy od ženských autoriek. Autor následne charakterizuje vyučovacie metódy a poskytuje precíznu enumeráciu vyučovacích metód literárneho vzdelávania a literárnej výchovy.

Nasledujúce *Kultúrne kontakty v slovenskej a maďarskej vybranej publicistike v období dualizmu* vyšli z pera Eleonóry Kapsovej. Zachytávajú významných popularizátorov slovenskej literatúry v Maďarsku. Autorka podáva pestrú paletu tých, ktorí spopularizovali slovenskú literatúru v maďarskom kontexte. Spomína napríklad Ľudovíta Haana a jeho stať o Kollárovi, ktorá bola prvým súvislejším spracovaním diela tohto básnika v maďarskej tlači. Ďalšou osobnosťou, ktorá sa venovala slovenskej literatúre v maďarskom prostredí, je Lajos Wagner so svojou štúdiou o živote a diele P. J. Šafárika. Slovenskú literatúru prinášal maďarským čitateľom i Daniel Bachát-Dumný, a to štúdiu v maďarčine o Sládkovičovi. Jozef Škultéty zas pripravil dejiny slovenskej literatúry pre Maďarov.

Szabolcs Simon so svojím príspevkom *Slovenčina v školách s vyučovacím jazykom maďarským v Slovenskej republike z niekoľkých aspektov* završuje „dotyky“ slovenčiny a maďarčiny. Autor sa zaoberá jazykovou situáciou Maďarov na Slovensku. Jazykovú situáciu maďarskej menšiny na Slovensku prirovnáva k česko-slovenskej jazykovej situácii, pričom vychádza z historického, jazykového a zo spoločensko-politického hľadiska. Demonštruje realizovaný výskum písaných jazykových prejavov študentov na strednej a vysokej škole. Autor vyslovuje presvedčenie, že gramatika vo vyučovaní slovenčiny musí byť prostriedkom a nie cieľom.

Autori príspevkov v zborníku *Jazykovo-literárno-historické dotyky slovenčiny a maďarčiny v synchrónnom a diachrónnom priereze* sa výrazne „dotkli“ vzájomného spolunažívania slovenského a maďarského národa a slovenského a maďarského jazyka. Monografia poukázala na teoretické a praktické otázky jazyka a jeho fungovania na poli slovenských a maďarských vzťahov i na nové jazykové a metodologické problémy. Korektné analyticko-syntetické výstupy nespochybniteľne preukazujú objektívnu interpretáciu faktov. Publikácia je napísaná prehľadne, vecným a zrozumiteľným štýlom. Osobitne oceňujeme sympatický vzhlád titulnej strany, na ktorej je zobrazená ukážka zo slovníka Antona Bernoláka (*Slowár Slowenski Česko-Latínsko-Ľemecko-Uherski*) zo zbierkového fondu Múzea J. Thaina v Nových Zámkoch. V závere publikácie sa nachádza jednak súpis prameňov a bibliografických odkazov na jednotlivé príspevky, jednak zoznam adries pracovísk prispievateľov. Vyslovujeme presvedčenie, že monografia inšpiruje k podnetným diskusiám a nájde si svoje miesto nielen medzi odbor-

níkmi v príslušnej oblasti. Utvrzuje nás v tom zmysel „dotyku“ slovenčiny a maďarčiny, ktorý svedčí o žičlivých profesionálnych vzťahoch na akademickej pôde, vedeckých pracoviskách i medzi obidvoma spoločenstvami, a to bez ohľadu na politické pozadie. Teda nie daromne vyšla táto kniha. V dobrej viere a najmä v mene priateľstva. A tak je to v poriadku.

Lenka Mandelíková

SPYTOVALI STE SA

Odkalisko. – Do jazykovej poradne Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV sme dostali otázku, či je slovo *odkalisko* správne, keďže sa neuvádza ani v Krátkom slovníku slovenského jazyka (4. vyd. z roku 2003), ani v Pravidlách slovenského pravopisu (3. vyd. z roku 2000).

Hoci Krátky slovník slovenského jazyka ani Pravidlá slovenského pravopisu slovo *odkalisko* neuvádzajú, to ešte neznačí, že ide o nesprávne či nespisovné slovo. Uvedené príručky totiž z rozsahových dôvodov nezachytávajú celú slovnú zásobu spisovnej slovenčiny. Rozhodujúce pri posudzovaní konkrétneho slova je, či je spisovné, alebo je nespisovné, či dané slovo vyhovuje kritériám spisovnosti, ako sú ústrojnosť, ustálenosť a funkčnosť. Pod ústrojnosťou sa okrem iného rozumie aj to, či slovo vyhovuje zákonitostiam tvorenia slov v spisovnej slovenčine, či slovotvorným základom konkrétneho slova je spisovný prostriedok, či je utvorené slovotvornou príponou, ktorou sa tvoria slová v spisovnom jazyku.

Ak sa zo spomínaných hľadísk pozrieme na slovo *odkalisko*, musíme konštatovať, že zodpovedá kritériám spisovnosti. Je ústrojne utvorené, ustálené a funkčné. Slovo *odkalisko* je utvorené od dokonavého slovesa *odkaliť* s významom „zbaviť kalu, odstrániť kal“ (Slovník slovenského jazyka, 2. zv. z r. 1960; v slovníku sa uvádza aj nedokonavá podoba *odkaľovať*) príponou *-isko*, ktorou sa tvoria názvy miesta utvorené aj od sloviac (porov. *obrátit'* – *obrátkisko*, *odraziť'* – *odrazisko*, *zoradiť'* – *zoradisko*, ale aj *pracovať'* – *pracovisko*, *sídlit'* – *sídlisko*, *táboriť'* – *táborisko*). Podstatné meno *odkalisko* sa uvádza už v 6. zv. Slovníka slovenského jazyka z r. 1968, kde sa mu pripisuje význam „zariadenie na odstraňovanie rudných a uhoľných kalov, odkaľovacia nádrž“. V § 4 ods. 4 zákona č. 514/2008 Z. z. o nakladaní s odpadom z ťažobného priemyslu a o zmene a doplnení niektorých zákonov *odkalisko* sa definuje ako „prírodné alebo umelo vybudované zariadenie na zneškodňovanie jemnozrnného ťažobného odpadu, spravidla hlušiny zmiešanej s rôznym množstvom vody pochádzajúcej z úpravy nerastov a z čistenia alebo recyklácie vody z prevádzky“. O slove *odkalisko* možno

konštatovať aj to, že zodpovedá kritériu funkčnosti, lebo sa na pomenovanie osobitného druhu zariadenia využíva osobitný jazykový prostriedok uľahčujúci dorozumievanie najmä v príslušnom odbore. Okrem toho v súčasnosti ide o ustálený jazykový prostriedok, ako to dosvedčujú aj doklady z internetových stránok, ktoré uvádzame na ilustráciu používania slova *odkalisko*: *Odkalisko sa nachádza pred vyústením doliny Markušovského potoka do doliny. – Je zvláštna náhoda, všetky zosuvy sú najaktívnejšie akurát v okolí odkaliska Teplárne Košice. – Odkalisko v Slovinkách pri Krompachoch by sa mohlo stať v prípade extrémnych dažďov nebezpečnou hrozbou. – Odkalisko v Nižnej Slanej (okr. Rožňava) je pre miestnych obyvateľov veľký problém. – Odkalisko Slovinky je svojou výškou 113 m od päty hrádze našim najvyšším odkaliskom.*

Na záver: Podstatné meno *odkalisko* bude vhodné uviesť v ďalších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu a Krátkeho slovníka slovenského jazyka a rovnako bude vhodné v citovaných dielach doplniť aj dokonavé sloveso *odkalit'* a jeho nedokonavú podobu *odkaľovat'*, lebo ani tieto slovesá sa v uvedených príručkách neuvádzajú.

Matej Považaj

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Hýčkajúca sada?

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Pri prezeraní katalógov s kozmetikou podchvíľou narážame na spojenie *hýčkajúca sada*. V dvojslovnom pomenovaní radu produktov určených na pestovanie pokožky sú obe slová nespisovné a ich opätovné používanie svedčí o pohodlnosti prekladateľov, ktorí jednoducho prevzali český výraz bez toho, aby sa namáhali hľadať jeho spisovný slovenský ekvivalent. České slovo *hýčkat* má v slovenčine ekvivalenty *maznať*, *rozmaznávať*, *pestovať*. Napríklad české spojenie *obecenstvo hýčká umělce* preložíme ako *obecenstvo rozmaznáva umelca*, spojenie *hýčkejte své ruce* preložíme ako *pestujte* (resp. *rozmaznávajte*) *svoje ruky*. V slovenčine často nesprávne používaný bohemizmus *sada* možno nahradiť spisovným výrazom *súprava*. Prekladatelia a vydavatelia katalógov kozmetických firiem môžu namiesto spojenia *hýčkajúca sada* použiť niektorý zo spisovných ekvivalentov *súprava na pestovanie (pleti, rúk, tváre, tela ap.)* alebo *súprava na (jemnú, dokonalú, komplexnú) starostlivosť (o pleť, ruky...)*. Namiesto slova *súprava* možno použiť aj slovo *rad (výrobkov)* alebo *kolekcia*.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 40, 3. októbra, s. 19)

Pomlčka a spojovník

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

V písomných jazykových prejavoch sa často stretávame so zamieňaním dvoch interpunkčných znamienok – pomlčky a spojovníka. Tieto dva grafické znaky majú odlišný význam a ich používanie vymedzujú Pravidlá

slovenského pravopisu. Spojovník (-), čiže kratšia vodorovná čiaračka, sa pripája bez medzier a v slovenčine ho používame predovšetkým na vyjadrenie vzájomnosti, napr. v zlučovacom vzťahu v zemepisných názvoch typu *Česko-Slovensko*, *Šaštín-Stráže* a v zložených slovách ako *vedecko-technická (revolúcia)*, *Geigerov-Müllerov (počítač)* či *česko-slovenský (slovník)*. Spojovník sa používa aj vo výrazoch založených na protiklade (*hory-doly*, *dňom-nocou*, *kamarát-nekamarát*), v stupňovaní (*dlhý-predlhý*, *dávno-pradávno*), v opakovaní (*ledva-ledva*, *len tak-tak*), či v expresívnych výrazoch napodobňujúcich zvuk (*cingi-lingi*, *ťuk-ťuk*). Na označenie rozpätia, spoluautorov, spojencov, partnerov v rokovaníach či súperov v súťaži sa však používa pomlčka (–), teda dlhšia vodorovná čiaračka, ktorá sa oddeľuje medzeraťmi. Píšeme v *rokoch 1992 – 1995*, 5. – 10. apríla, strana 23 – 29, ako aj *rokovania Bush – Putin*, kniha autorov *Pauliny – Ružička – Štolc*, *zápas Kučera – Becker*.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 41, 10. októbra, s. 19)

O kultúre písomnej komunikácie

KATARÍNA KÁLMÁNOVÁ

Éra esemeskovania a četovania sa výrazne podpísala pod kultúru písomnej komunikácie a písomných prejavov vôbec. Mnohí používatelia mobilov a internetu prijali netradičný úsporný spôsob písania správ a súkromných e-mailov oslobodený od takého „balastu“ klasickej písomnej komunikácie, ako sú oslovenie, zdvorilostné frázy či podpis, ale aj písanie interpunkčných znamienok či veľkých písmen, ktoré v texte takisto (zbytočne?!) zaberajú priestor a pisateľa zdržujú. Malé začiatkové písmená na začiatku viet a vlastných mien a vynechávajú interpunkcie sa v súčasnosti stáva charakteristickým znakom písomnej komunikácie mladej generácie, ich štýlu či imidžu. Je však načase upozorniť na nevhodné prenikanie takéhoto písania do oficiálnej korešpondencie, kde ho vnímame ako prejav nekultúrnosti a povrchnosti, ktorý znižuje kvalitu osobnosti autora a jeho kredit v očiach adresáta. Napríklad žiadosť o prijatie do zamestnania napísaná bez patričnej

formálnej úpravy a s pravopisnými chybami má asi taký efekt, ako keby ste prišli na prijímací pohovor v tepláčkoch a papučiach. Zásady písania korešpondencie a slovenského pravopisu však treba dodržiavať vo všetkých druhoch oficiálnej korešpondencie, nielen tam, kde sa chceme ukázať v dobrom svetle.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 42, 17. októbra, s. 19)

Meruôsmy

SILVIA DUCHKOVÁ

V tomto roku sme si pripomenuli viaceré medzníky našej novodobej histórie, ktorých letopočty sú zakončené na číslicu osem. Z uhorského obdobia našich dejín boli významné aj revolučné roky 1848 – 1849, známe pod označením *meruôsmie roky*. Nie každý vie, čo slovo *meruôsmy*, presnejšie časť *meru-* znamená.

Slovo *meru* je staré označenie číslovky *štyridsať* a súvisí so slovami *merat'*, *miera*, *merica*, *mierka*. Toto slovo sa v minulosti používalo na označenie miery alebo počtu štyridsiatich jednotiek, podobne ako slovo *tucet* označovalo počet dvanásť či slovo *kopa* počet šesťdesiat. Slovo *meru* v súčasnosti hodnotíme ako archaizmus, ktorý pretrváva už len v niektorých nárečiach alebo v literárnych dielach autorov staršej generácie, prípadne v literatúre približujúcej staré obdobie. Výraz *meruôsmy* označuje zloženú radovú číslovku *štyridsiaty ôsmi* a používa sa skoro výlučne v spojení *meruôsmi rok*, t. j. revolučný rok 1848. Označenie *meruôsmie roky* zahŕňajúce aj revolučný rok 1949 je teda nepresné.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 43, 24. októbra, s. 19)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300